

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ДОШКІЛЬНОЇ ТА
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ВЗАЄМИН МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

Виконала: студентка 2 курсу 09-261м групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
Освітньої-професійної (наукової) програми
Початкова освіта

Довгань Наталія Юріївна

Керівник д.пед.н., професор Андрієвський Б.М.
Рецензент вчителька початкових класів вищої
категорії, вчитель-методист Чорнобаївського
лицею
Воронова Л.М.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМИН МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	
1.1. Сутність взаємин між молодшими школярами.....	6
1.2. Психологічні та соціальні чинники формування взаємин між молодшими школярами.....	11
РОЗДІЛ II. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ВЗАЄМИН МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	
2.1. Особливості формування культури взаємин між молодшими школярами.....	16
2.2. Вплив сім'ї на розвиток культури взаємин між молодшими школярами.....	17
2.3. Методика подолання проблем формування культури поведінки.....	27
ВИСНОВКИ	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	43
ДОДАТКИ	47

ВСТУП

Актуальність та ступінь дослідження теми. З часу появи на світ мала людина вже стає учасником системи найтісніших суспільних взаємодій та взаємин, котрі об'єднують у собі основні види людських взаємин: психофізіологічні, психологічні та соціальні. В умовах кожної конкретної сім'ї психофізіологічні, психологічні, соціальні, духовні та культурні стосунки взаємопов'язані, вони створюють її неповторний, складний, індивідуальний, внутрішній світ. Ці та інші стосунки визначають характер системи сімейної взаємодії, психологічний клімат в взаєминах між близькими та оточенням малої особистості, яка тільки стає на шлях формування, які здійснюють визначальний вплив на розвиток і формування дитини.

Сьогодні педагоги зустрічаються у своїй професійній діяльності з проблемами девіантної та асоціальної поведінки молодших школярів, проблемами дитячої агресивності, жорстокості, насильства, опозиції, інфантилізму, замкнутості, занурення у власний внутрішній світ, відстороненості від зовнішніх впливів і багато інших. Маємо визнати, що такий перелік не є повним, його можна розширювати, включаючи все нові й нові проблеми, які формують ґрунт для зачатків формування набагато вагоміших та складніших психологічних проблем. Найчастіше зазначені особливості поведінки молодших школярів – це не варто назвати негативними наслідками, але скоріше недостатня увага у виховному процесі, навіть є ознаки підсвідомого включення психологічного захисту. «Серед причин, що створюють такі передумови функціонування захисних механізмів людської, в тому і дитячої, психіки, може бути, у першу чергу, специфіка сконтактування її на всіх рівнях сімейних взаємин, а також проблеми міжособистісного спілкування та взаємодії в сім'ї» [28, с.57].

«Серед усіх функцій, які покладаються на систему сім'ї як один із найважливіших суспільних інститутів, важлива роль належить виховній,

а також комунікативній, духовній і емоційній, які є важливими складовими сімейного благополуччя, психологічного здоров'я, згуртованості, єдності та підтримки, сприятливого соціально-психологічного клімату» [24, с.68].

Проблему дитячих взаємин досліджували такі науковці як: Л. Виготський (особливості сімейного виховання дітей дошкільного віку) [10], О. Горещька (психологічні умови оптимізації спілкування батьків з дітьми дошкільного віку) [14], В. Дружинин (психологія сімейного виховання) [17], В. Заслуженюк (психологія та педагогіка сімейного спілкування) [18], О. Карабанова (психологія сімейних відносин) [19], А. Леонт'єв (проблеми розвитку психіки у дітей із неблагополучних сімей) [28], С. Михальська (вплив сім'ї на формування особистості дитини; спілкування батьків і дітей як фактор розвитку особистості дитини) [32], Л. Помиткін (психологія сім'ї) [40] та ін.

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу з питань міжособистісних стосунків, ми зіткнулися з безліччю підходів до характеристики поняття «міжособистісні стосунки». Дуже часто в наукових публікаціях поняття «міжособистісні стосунки» ототожнюється з такими поняттями як «міжособистісна взаємодія», «міжособистісне спілкування», «взаємовідношення», «взаємодія» тощо.

Актуальність дослідження обумовлено проблематикою міжособистісного спілкування в умовах зміни умов навчання, зокрема навчання під час пандемії. Обрана тема « » дозволяє переосмислити чинники організації спілкування молодших школярів.

Мета роботи – дослідити процес формування культури взаємин молодших школярів.

Завдання дослідження:

- визначити сутність взаємин між молодшими школярами;
- проаналізувати психологічні та соціальні чинники формування взаємин між молодшими школярами;

- визначити вплив сім'ї на розвиток культури взаємин між молодшими школярами;

- обґрунтувати педагогічно доцільні методики формування культури поведінки.

Об'єкт дослідження – культура взаємин молодших школярів

Предмет дослідження – особливості процесу формування культури взаємин молодших школярів.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що узагальнено теоретико-психологічні аспекти зростання дитячої особистості в аспекті формування дитячих взаємин; врахування сім'ї як виховного інституту, яка здійснює безперечний вплив на формування особистості молодшого школяра.

Практичне значення роботи полягає у виявленні результатів впливу сімейного спілкування на формування дитячих взаємин молодшого школяра, визначенні можливостей удосконалення стилів спілкування в сучасній сім'ї.

Методи дослідження застосовувалися відповідно до мети і завдань дослідження, а саме виклад матеріалу здійснювався на основі лінгвістичного опису з використанням прийомів моделювання, компонентного аналізу, трансформації, класифікації і систематики.

Теоретичний метод був використаний при аналізі наукової літератури, наукових робіт, праць з метою дослідження проблеми; абстрагування, синтез, систематизація, узагальнення, що допомогли розкрити сутність даного проблемного питання.

Структура роботи. Дослідницька робота складається зі вступу, двох розділів, висновку, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМИН МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Сутність взаємин між молодшими школярами

«Взаємини – необхідна умова життєдіяльності та повноцінного формування особистості. Вони означають взаємні зв'язки та впливи людей у процесі сумісної діяльності, яка характеризується єдністю і взаємообумовленістю процесів пізнання та спілкування людей, що беруть участь у цій діяльності» [9, с. 146].

Виховання та підготовка дитини до суспільного життя як підростаючого покоління, молоді еліти є важливим питанням сьогодення, оскільки зміна ідеології, роки економічної кризи, політична нестабільність не могли негативно не позначитись на наймолодших учасниках нашого суспільства. Звичайно, виховання дітей — це в першу чергу обов'язок їхніх батьків, але при цьому, держава не може залишатись байдужою, оскільки від якості такого виховання залежить її майбутнє.

Тому держава, «дотримуючись принципу суверенітету сім'ї, повинна забезпечити, щоб таке виховання здійснювалось в дусі поваги до прав та свобод інших осіб, любові до своєї сім'ї, свого народу, своєї Батьківщини, щоб батьки проявляли турботу про здоров'я, фізичний, духовний та моральний розвиток дитини, забезпечили отримання дитиною повної середньої освіти, підготували її до самостійного життя, як це передбачено статтею 150 Сімейного кодексу України» [25].

Право дитини жити і виховуватися в сім'ї є одним з природних прав людини, визнаним Загальною Декларацією прав людини та Конвенцією ООН про права дитини. Виховання в сім'ї є першоджерелом розвитку особистості дитини. Законодавство України і міжнародні акти надають вищий пріоритет сімейній формі виховання дітей. Конституція

України, Сімейний кодекс України, Закон України «Про охорону дитинства» гарантують дитині право на належне сімейне виховання, яке виникає в силу народження і з моменту народження.

Факт появи дітей у сім'ї, незалежно від правової підстави, має суттєве соціальне значення в житті сім'ї та несе для неї важливі правові та моральні наслідки. Виникає цілісна система відносин не тільки між батьками та дитиною, а й між сім'єю та різними державними органами, установами, громадськими організаціями, що в свою чергу регулюються правом. Поява дитини в сім'ї істотно змінює моральну атмосферу в сім'ї, взаємини в ній і висуває на перше місце функцію виховання та формування особистості молодої людини, відповідно до вимог закону та моральних засад суспільства.

Зважаючи на те, що молодший шкільний вік – це особливо сприятливий період дитячого розвитку, де дитина починає пізнавати світ із тісною взаємодією дорослих, які займаються її вихованням. Ростити дитину – клопіткий процес, де варто враховувати особливості дитячого сприймання та рівня розумового розвитку, враховувати можливості вікової групи.

У кожній родині під впливом різних факторів складається певна, далеко не завжди усвідомлена нею, система виховання. Найбільш поширеною класифікацією стилів спілкування батьків і дітей є наступні стилі: авторитарний, ліберальний і демократичний. Багато додають в цей список гіперопіку. Кожен з цих стилів має свої особливості і по-різному відбивається на особистісному розвитку дитини молодшого шкільного віку.

Особливостями для авторитарного стилю спілкування між батьками та дітьми, є наступні риси. Батьки, що послуговуються авторитарним стилем спілкування зі своїми дітьми, вимагають від своєї дитини значних досягнень, нетерпимі до поразок свого чада, стараються суворо контролювати діяльність дитини та обмежують її особистий

простір, застосовують аргументовано силу, не залишають за дитиною права на рівні своїх вікових можливостей. Апелюють до того, що думка батьків є єдиноправильною та не підлягає обговоренню.

Таке спілкування не дозволяє дитині розкривати всі свої можливості та проявляти ініціативу, бо всі питання чітко регламентовані та не підлягають перегляду. Відсутність компромісу веде до відчуженості та дистанціювання дитини від своїх батьків, що веде до розладу батьківсько-дитячих відносин.

Результатом такого виховання та спілкування є повна відсутність розуміння у підлітковому віці, коли дитина остаточно усвідомлює про відсутність бажання коритися батьківський авторитет втрачає свою силу і страх перед батьками, характерний для авторитарного стилю виховання, зникає. Тому таких сім'ях в цьому віці часто виникає велика кількість конфліктів, діти стають «некерованим», тому що всі колишні засоби впливу батьків втрачають свою силу.

Дитина під впливом авторитарного виховання може проявити себе по різному, як варіант може сформуватися слабка життєва позиція, що відобразатиметься у почутті втрати власної гідності; у нездатності самостійно прийняти важливі рішення та нівелюванню власних потреб і бажань. Іншою моделлю для вихованця у авторитарній сім'ї може стати модель «наслідування», тобто негативні приклади у поведінці можуть стати еталоном для формування нової деспотичної особистості.

Тому необхідно враховувати негативні прояви надмірної регламентації дитячого особистого простору та діяльності, щоб не зашкодити особистісному розвитку дитини.

Ліберальний стиль батьківського спілкування дозволяє у свою чергу виховати у дитини «свободу», самостійність і розкутість, дозволяє дитині здійснювати свою діяльність без обмежень. У такому спілкуванні повністю відсутня регламентація дитячого простору, для маленької людини – це повна свобода дій. Негативною рисою варто назвати

дистанціювання батьків від дитини, що не сприяє повноцінним стосункам батьків та дитини, відчужує їх та стає на заваді формування довірливих відносин.

Дитина має перспективи зростати вільною у своїх життєвих виборах, але байдужою до оточуючого середовища та позбавлена можливості співпереживати та відчувати прихильність до близьких та небайдужих їй людей.

Демократичний стиль спілкування є найзбалансованішим стилем батьківського спілкування, де особистість дитини є центральною у батьківському вихованні. Особистісний розвиток регламентується вимогами вільного, але обдуманого у вихованні дитини. Взаємне у відносинах між батьками і дітьми сприяє формуванню довірливих відносин та необхідності допомагати один одному, чути думку кожного. Особистість дитини зростає витривалою до життєвих викликів, цілеспрямованою та відповідальною.

Роль і значення сім'ї у вихованні дітей незаперечна. Батьківське сімейне виховання неможливо замінити навіть самими вдосконаленими формами державного та суспільного виховання. Сімейний вплив через стиль спілкування на дітей є унікальним за інтенсивністю та результативністю, тому він здійснюється безперервно, одночасно охоплюючи всі сторони особистості, яка формується протягом багатьох років.

На основі формування дитячої особистості в сім'ї, відбувається подальша градація дитячих взаємин, які мають такі основні особливості як міжособистісних стосунків у колективі молодших школярів:

1) «діти по-різному ставляться до своїх товаришів: у кожному колективі для кожної дитини є три кола спілкування. Ці кола, звичайно, не знаходяться в постійному стані. Дитина, яка раніше перебувала у другому колі спілкування, може входити в перше, і навпаки. Ці кола

спілкування взаємодіють і з найширшим третім колом спілкування, в якому розміщуються всі діти колективу» [13, с. 347];

2) «дитина молодшого шкільного віку вже має бажання зайняти певну позицію в системі особистих відносин і в структурі колективу. Часто дітям важко не погоджуватися з прагненнями в цій сфері і фактичним станом» [7, с. 12]. Система особистих відносин у колективі складається через розвиток реальності. «Основою цієї системи є прямий емоційний зв'язок, що переважає над усіма іншими. У прояві і розвитку необхідності спілкування у дітей початкового шкільного віку відзначаються значні індивідуальні особливості» [10, с. 253];

3) формування «Я-концепції» у кожної дитини. У своїх дослідженнях В. В. Корнійчук відзначає, що «до 6-7 років у дітей підвищується інтерес до однолітків, до спілкування з ними, розвивається потреба у визнанні з їх боку. Саме в цей період закладаються базові підстави особистості «Я - інший», які стають визначальними в поведінці людини протягом усього життя» [11, с. 163];

4) вплив зовнішніх обставин (ставлення педагога, батьків, місце проживання, успішність тощо). У своїх працях Л.І. Божович вказує на мінливий характер взаємин між дітьми. На думку автора, «на зав'язування товариських взаємовідносин впливають такі зовнішні обставини, як територіальна близькість контактів, тобто діти дружать, сидячи за однією партою, живучи на одній вулиці. Більш тісна відносин між дітьми навчальної, творчої, ігрової тощо» [5, с. 142]. Але після закінчення спільної роботи, гри, відносини, які були зав'язані на їх основі, припиняються;

5) гендерні особливості. В. С. Мухіна виділяє «гендерні розбіжності в наступних аспектах спілкування: слухняність, страх, боязливість (сором'язливість) і уміння ризикувати, рівень активності» [13, с. 319];

б) недостатня соціальна компетентність дітей. На думку І. М. Жмайло, «недостатня соціальна компетентність дітей молодшого шкільного віку, безпорадність у відносинах з однолітками позначається на нездатності вирішувати найпростіші конфлікти» [9, с. 151].

Дружній шкільний колектив повністю виконує педагогічні функції, характеризується соціально ціннісними, демократичною орієнтацією. У класі є організований актив, який може керувати колективом. Для членів колективу характерний високий рівень активності, ініціативність, незалежність у процесі різноманітної діяльності, морально встановлення

1.2. Психологічні та соціальні чинники формування взаємин між молодшими школярами

Психологічні дослідження сфери дитячих потреб сьогодні резюмують про те, що основоположною дитячою потребою є потреба у любові зі сторони батьків. Дитина гармонійно зростає, коли дозволене має визначені свої межі. Таким чином у дитини є власний простір для саморозвитку і відповідальності, але формується поняття межі дозволеного.

Обмеження необхідні, але вони мають бути мудрими та обдуманими, не суперечити ціннісним здобуткам людського суспільства та бути формуючим гуманним стержнем, де людина поважає права іншої людини, реалізує з відповідальністю свої.

Стиль батьківського спілкування для дитини є визначальним фактором у аспекті формуючого психологічного та педагогічного впливу. Різні стилі спілкування сприяють формування різних характерів у дітей, які є автоматизованою системою звичок та нахилів, які формуються у процесі розвитку дитини, її ознайомлення із навколишньою дійсністю.

За вітчизняною віковою періодизацією, час життя дітей від шести до одинадцяти років називається молодшим шкільним віком. «При визначенні цих меж враховуються особливості психічного і фізичного розвитку дітей, їх перехід від ігрової до навчальної діяльності, яка стає у цьому віці провідною. У шкільному навчанні використовуються фізичні й розумові сили, формуються психічні властивості, відбувається розвиток особистісних якостей в інтелектуальній, емоційній, вольовій сферах» [19, с. 116-119].

І.А. Фурманов ділить девіантну поведінку дітей на дві форми: соціалізовану та несоціалізовану. Соціалізована форма агресивної поведінки – діти не мають психічних порушень, у них низький моральний і вольовий рівень регуляції поведінки, етична нестабільність, ігнорування соціальних норм, слабкий самоконтроль. Вони використовують агресію для залучення уваги. Агресивні акти у них швидкоплинні, обумовлені обставинами, не відрізняються жорстокістю.

Несоціалізована форма агресивної поведінки – «діти страждають психічними розладами з негативними емоційними станами (тривога, страх). Негативні емоції і супроводжуюча їх ворожість можуть виникати спонтанно, а можуть бути реакцією на психотравмуючу або стресову ситуацію. Особовими рисами таких дітей є висока тривожність, емоційна напруга, схильність до збудження, імпульсної поведінки» [22].

Серед психологічних особливостей, «які провокують агресивну поведінку дітей дослідники виділяють: недостатній розвиток інтелекту і комунікативних навичок, знижений рівень саморегуляції, нерозвиненість ігрової діяльності, знижену самооцінку, порушення у відносинах з однолітками» [14, с. 14].

І.А. Фурманов зауважує, що в якийсь період багатьом дітям притаманна агресивність. «Вона обумовлена розчаруваннями, викликаними позбавленнями і обмеженнями, які стають травмуючими для дитини. І найбільш задовільним рішенням для дитини може

здаватися агресивна реакція. Він відмічає, що агресія може виникати в двох випадках: як крайня міра (дитина вичерпала інші можливості для задоволення своїх потреб) та як «вивчена» поведінка (дитина слідує зразку – поведінці батьків, інших значущих осіб)» [22, с. 56].

Молодший шкільний вік супроводжується кризою 7-ми років. Це криза саморегуляції, яка виникає на основі особистої свідомості. «В поведінці дитини з'являється з одного боку, демонстративна наївність, яка роздратовує, так як інтуїтивно сприймається оточуючими як неправдивість. З іншого боку дитина здається занадто дорослою: висуває до оточуючих вимоги. Для неї розпадається єдність афекту та інтелекту, вона не володіє своїми почуттями» [25, с. 245].

«Адаптація до нових вимог нерідко супроводжується різноманітними проявами агресивної поведінки: більш частими стають агресивні захоплення і спалахи вербальної агресії. Частіше проявляється агресія по відношенню до слабких учнів у формі насмішок, тиску, образ, бійок. Ініціаторами агресії є угруповання дітей, агресивна поведінка стає більш організованою» [14, с. 72].

Р. Берон і Д. Річардсон «виділяють чотири основні детермінанти агресії: соціальні, зовнішні, індивідуальні й біологічні.

Значимість соціальних детермінант обумовлена тим, що агресія не виникає у соціальному вакуумі. На агресивну поведінку впливають присутність і дії інших людей. Тому, до соціальних детермінант агресії відносять:

1) *фрустрацію* – стан, що виникає внаслідок перешкоди на шляху досягнення мети. Фруструючою вважається ситуація, за якої існує мотивація до задоволення певної потреби та бар'єри, що перешкоджають цьому досягненню;

2) *пряму провокацію* – фізична провокація (люди відповідають ударом на удар і контратакою на атаку) та вербальна провокація (реакцією дитини на образи, знущання і подібні до них провокації

виявляється фізичний напад);

3) *жорстокість у ЗМІ* – будучи домінуючим дозвіллевим компонентом кіно і телебачення навчають дітей тому, що агресія вигідна, а застосування насильства – прекрасний спосіб досягти мети»[13].

При характеристиці агресії використовують два основних поняття – агресивна поведінка (агресивні форми поведінки) і агресивність. Подібність цих термінів нерідко ускладнює правильне розуміння природи самої агресії.

Часто, характеризуючи ту чи іншу людину, ми говоримо: це агресивна особистість. Тим самим ми намагаємося підкреслити наявність якості, властивої їй – агресивності. Проте, іноді ми з подивом змушені констатувати факт агресивної поведінки у людини, яку було неможливо запідозрити в агресивності.

Про агресію ми говоримо тоді, коли вона проявляється у поведінці чи діях людини. Однак будь-яка поведінка – це завжди поведінка конкретної людини. І вона визначається не тільки ситуацією чи оточенням, у яких людина знаходиться, а й індивідуальними особливостями особистості.

Що стосується природи агресивності, то її витoki знаходяться на рівні нейродинамічних і психодинамічних якостей, темпераменту і деяких видів акцентуацій характеру. До них можна віднести емоційну чутливість, дратівливість, рівень тривожності та емоції, що входять у комплекс ворожості.

Розмежування агресивності та агресивної поведінки дозволяє уточнити місце кожної з них у розвитку дитини. У міру розвитку особистості, зокрема її самосвідомості, агресивність стає все більш контрольованим параметром. Така динаміка становлення агресивних форм поведінки свідчить про те, що агресія не є неминучим атрибутом поведінки. Існує можливість встановлення контролю над агресією за

допомогою конкретних механізмів.

Однак агресію породжують не тільки слова і вчинки інших людей. Вона може стати наслідком дії умов середовища або ситуації проживання, які підвищують ймовірність агресії. Ними можуть стати параметри середовища, що створюють дискомфортні умови – спека, шум, тіснота, забруднене повітря.

Таким чином, ми розглянули причини, що сприяють формуванню та закріпленню девіантної поведінки, що є невід'ємною рисою формування дитячих взаємин у дітей молодшого шкільного віку – психологічні (недостатній розвиток інтелекту і комунікативних навичок, знижений рівень саморегуляції, нерозвиненість ігрової діяльності, знижену самооцінку, порушення у відносинах з однолітками) та соціальні.

РОЗДІЛ II

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ВЗАЄМИН МІЖ МОЛОДШИМ ШКОЛЯРАМИ

2.1. Особливості формування культури взаємин між молодшими школярами

Молодший шкільний вік (7–10 років). Ведуча діяльність – навчальна, хоча гра залишається так само важливою. Серед головних новоутворень – формування внутрішнього плану дій, довільність вищих психічних функцій та ін. У аспекті формування психологічного здоров'я найбільш важливі стереотипи дій і умови формування самооцінки, що придбалися дитиною.

Психологічні чинники, які несприятливо впливають на здоров'я:

- негативний клімат стосунків в сім'ї, травмуючий стиль виховання;
- відсутність правильного режиму праці і відпочинку;
- емоційна нестабільність, соціальний негативізм.

Підлітковий період (середня школа) – 11-15 років. Пубертатна криза, пов'язана з «гормональною бурею», фізичним дозріванням, що викликає швидку зміну фізичного стану і настрою.

Ведуча діяльність – інтимно-особове спілкування, яке пронизує усе життя підлітків (навчальні й позанавчальні заняття, стосунки з батьками тощо). Виражена реакція групування з однолітками, набуває велику роль референтна група. Може проявлятися акцентуація характеру. Характерне прагнення до емансипації від близьких дорослих.

При формуванні психологічно здорової особи в стосунках важливі очікування батьків, турбота, послідовність або непослідовність вимог, прийняття підлітка або його неприйняття.

Психологічні чинники, які несприятливо впливають на здоров'я:

- негативне сприйняття підлітком змін власного тіла;
- низька самооцінка, негативний образ себе в цілому;
- нестійка мотивація діяльності;
- загострення акцентуації характеру;
- емоційна нестабільність;
- соціальний негативізм;
- нерозвиненість рефлексії;
- конфлікти в сім'ї, з однолітками, з оточуючими дорослими;
- негативний клімат стосунків в сім'ї, негативний стиль виховання;
- відсутність правильного режиму праці і відпочинку;
- шкідливі звички;
- девіантна поведінка.

Таким чином, по мірі зростання і розвитку особистості, великої значущості при формуванні психологічного здоров'я дитини набувають суб'єктивні чинники: позитивна Я-концепція, просоціальна спрямованість діяльності, стійкість інтересів, саморегуляція, моральна сфера, відповідальність. Проте, умови виникнення цих чинників визначаються соціальним оточенням – кліматом стосунків в сім'ї, нормативністю референтних груп, характеристиками реальних груп членства дитини. По мірі дорослішання і усвідомлення особистих особливостей, оформлення інтересів, дитина стає усе більш самостійною у виборі умов реалізації власних рішень.

2.2. Вплив сім'ї на розвиток культури взаємин між молодшими школярами

Сім'я – це одна з найдавніших форм спільності людей. Вона виникла раніше, ніж нації, держави, ще за часів первісного суспільства. Саме «сім'я є найважливішим середовищем формування та розвитку

особистості, що відповідає не тільки за соціальне відтворення населення, а й за відтворення способу його життя» [1, с.28].

Для кожної дитини сім'я відіграє важливе значення, насамперед, тому, що дає перші й найважливіші знання про життя, про взаємини з людьми. «Сім'я створює матеріальні та моральні умови для її зростання, формує моральні життєві основи та статево-рольові установки» [7, с. 76].

«Згідно Сімейного кодексу України, сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Її складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Дитина належить до сім'ї своїх батьків навіть тоді, коли спільно з ними не проживає» [45, ст. 1].

Право на виховання — це складне та відповідальне право, що включає цілий комплекс заходів морального та правового характеру, яке полягає в турботі про здоров'я дітей, їхній психічний та інтелектуальний розвиток. Законодавством на сьогодні не встановлено окресленого переліку дій батьків, що вміщують зміст права на виховання.

«У свою чергу, І. Бех стверджує, що сім'я – це мала соціальна група, створена на основі офіційного чи громадського шлюбу або на основі кровній спорідненості, члени якої об'єднані спільним проживанням та веденням домашнього господарства, виконанням сімейних функцій, емоційними зв'язками та взаємними юридичними й моральними зобов'язаннями стосовно один до одного, родинними традиціями» [2, с. 227].

Сім'я є основою нашої держави. Саме інститут сім'ї є найдинамічнішим із всього спектру соціальних інститутів та здійснює внесок у життєвий осередок громадян нашої держави. Зміни у державі безумовно відбиваються у на інституті сім'ї. Тенденції щодо ускладнення та урізноманітнення сімейно-шлюбних відносин відображаються на членах сім'ї, а особливо на найуразливіших його членах – дітях.

В процесі спільної життєдіяльності члени родини виконують ряд функцій, які визначаються їх потребами. Зазвичай у наукових класифікаціях фігурують певні сімейні функції, які називають традиційними.

Виховна функція сім'ї полягає в задоволенні індивідуальних потреб дорослих членів у батьківстві та материнстві, взаєминах із дітьми, їхньому вихованні, самореалізації в дітях. Завдяки реалізації цієї функції сім'я забезпечує соціалізацію молодших школярів, їхню підготовку до майбутнього життя. В сім'ї виховуються й дорослі, й діти. Тому у виховній функції виділяють три основні аспекти (Додаток А).

В свою чергу, стосунки між членами родини визначають психологічний мікроклімат в ній. Якщо в сім'ї панує доброзичлива, приязна атмосфера, то і дитина почувається затишно і захищено. Натомість хронічна родинна ворожнеча або байдужість породжують у дитини почуття тривоги, провини та пригнічення. Типовий характер ставлень до дитини, виховних цілей, дозволів і заборон визначає стиль сімейного виховання.

Стиль сімейного виховання – система виховних заходів, що базуються на ступені прийняття дитини та рівні вимогливості до неї та визначають зміст, послідовність і результативність виховного впливу. Здебільшого в родині можна зустріти елементи всіх виховних стилів, але один має переважаючий характер.

З плином часу у функціях сім'ї відбуваються ті чи ті зміни: одні з них втрачаються, інші змінюються відповідно до нових соціальних умов. Щоб більш достеменно зрозуміти цей процес, варто розглянути класифікацію типів сімей.

За характером розподілу обов'язків у сім'ї та домінуванням у ній, можна говорити про такі типи сімей [30, с.89]: патріархальні сім'ї – це сім'ї з головним важелем влади у батька; матріархальні – це сім'ї з переважаючими владними можливостями матері; егалітарні сім'ї, у яких

мова йде про розподіл владних повноважень у залежності від конкретної ситуації.

За видами соціально-аксіологічної спрямованості [11, с. 114] можна назвати: суспільно-прогресивні сім'ї – це сім'є, у яких підтримуються ціннісні здобутки суспільства, діють гармонійні міжособистісні відносини з толерантним ставленням один та одного; суперечливі – сім'ї без відчуття взаємного розуміння та консенсусу у будь-яких життєвих питаннях; антигромадські – це сім'ї, де ідеологічне підґрунтя батьківського виховання суперечать законом суспільної моралі та ціннісних уявлень людини.

«За характером дієздатності можна виділити [18, с.58]: сім'ї з обмеженою дієздатністю; сім'ї з тимчасово обмеженою дієздатністю та сім'ї з необмеженою дієздатністю».

Л. Помиткіна [40, с. 69] «виділяє такі типи сімей за наявністю чи відсутністю проблем у них. Відтак, на її думку, сім'я може бути благополучною чи неблагополучною. Неблагополучні сім'ї, в свою чергу, поділяються на: конфліктні, кризові, проблемні».

У наукових доробках присвячених нашій темі, ми віднайшли аналіз щодо впливу сім'ї на всесторонній особистісний розвиток дитини, що можна погрупувати за двома загальними напрямками: особистості дитини розглядаються як результат сімейних впливів; доводиться, що дитина сама визначає своє місце в контексті сімейних взаємин.

Перший напрям продукує зв'язок між певними впливами й особистісними характеристиками школярів, «об'єктами» впливу. У рамках цієї орієнтації зібрана велика кількість емпіричних досліджень. Значна частина їх стосується зв'язку особистісного зростання та стилю батьківсько-дитячих взаємин.

Вивчення психологічного механізму формування людської спрямованості дитини в умовах зростання та особистісного удосконалення довело, що емоційний і соціальний розвиток дитини

випробовує вплив не тільки взаємин батьки-діти, а й інших факторів: загального морально-психологічного клімату в сім'ї, співвідношення батьківських позицій батька й матері, взаємин дитини з іншими членами сім'ї.

«Лева частка цьому процесі належить особистісним якостям батьків, їхні соціальні установки у спілкуванні з іншими людьми поза сім'єю. Ідентифікація дитини з батьками на основі сталого емоційного зв'язку припускає засвоєння дитиною і цих особистісних рис батьків» [12].

На становлення турботливого ставлення до батьків, «ставлення до сім'ї, до будинку як до чогось вартісного тісним образом впливає задоволеність дитини тим становищем, що вона займає у сімейному колективі, увага до неї, до її інтересів, смаків, особливостей характеру, кола спілкування, уміння й бажання бачити в дитині особистість, що потребує уваги, пестошів, турботи» [2, с.78].

«Дитячі очікування пов'язані з такими факторами, як тісний зв'язок емоційних контактів близьких дорослих з дитиною та їх оцінне ставлення до неї [2, с.54]». «Вплив сім'ї на формування адекватної самооцінки обумовлює ту або іншу поведінку дитини в дитячому колективі» [20].

У другому напрямі звертається увага на стосунки «батьки — дитина», враховуючи активну позицію самої дитини. В контексті досліджуваної проблеми такої організації заслуговують на увагу роботи психоаналітичного напрямку, що враховують активність дитини у контексті сімейних стосунків, які використовують для цього термін «ідентифікація», уведений З. Фрейдом. Явище ідентифікації вивчається в аспекті формування особистості як процес внутрішньої динаміки сил, які спонукають дитину до формування власного «Я» за схожістю до батьків, а також, як результат цього процесу» [24].

У контексті даної проблематики варто згадати теорію атрибуції Дж. Роттера [33], що «займається особистістю та її соціальними характеристиками. Одне з відгалужень цієї теорії приділяє особливу увагу постійній характеристиці суб'єкта так званого «локусу контролю» (Locus of control) з оцінками екстернальності-інтернальності». Авторконцепту Дж. Роттер [28], «спираючись на теорію соціального навчання, говорить про співвідношення внутрішнього контролю й зовнішнього контролю-підкріплення».

Неординарний підхід цієї теорії впливу виховання на формування інтернальності-екстернальності особистості. За результатами досліджень чеських учених більше екстернальними є ті діти, батьки яких у процесі виховання ставилися до них як до перешкоди, були прихильниками демократичного виховання та сприяли формуванню відповідального члена суспільства, який у дозволеніх межах визначає напрямки своєї діяльності, самостійно шукає рішення поставлених задач, а більше інтернальними — ті, чий батьки у процесі виховання підтверджували цінність дитини, не позбавляли її самостійності й свободи. Тут варто наголосити, що така особливість притаманна батькам-лібералам.

«Прикінцеве значення спілкування дитини з дорослими для її психічного й особистісного становлення доведено дослідженнями вітчизняних і закордонних авторів, які вивчали явища госпіталізму, материнської депривації, феномен «дефіциту спілкування», розвиток потреби спілкування у дитини в спеціальних формувальних експериментах, а також порівнювали дітей, що виховуються в сім'ї»[17].

У дослідженнях, що «пов'язані з впливом сімейного виховання на формування особистості дитини, стосункам «батьки — діти» надається провідна роль у забезпеченні психічного здоров'я дітей, розвитку їхніх особистісних якостей, соціальної адаптації в дитячому шкільному колективі, засвоєння моральних норм, розвитку емпатії, емоційної чуйності» [37; 40; 41].

Ретельно вивчаючи це питання, М. Лисина «присвячує свої роботи вивченню розвитку дитини в сім'ї як соціальній системі, що роздає ролі, які виконуються дітьми; що мають значення як для сім'ї в цілому, так і для розвитку дитини. Автор виділяє 4 специфічні ролі: «козел відпущення» (для авторитарної сім'ї), «мазунчик» (сім'я лібералів), «бєбі» (частково ліберальній сім'ї підходить вказана роль для дитини), «примиритель» (сім'я, що обирає демократичні підходи у сімейному спілкуванні). Всі ці ролі по-різному виконують свої функції, що допомагають стабілізувати стосунки у сім'ї»[29, с.146].

Роботи, виконані в рамках такого підходу, висвітлюють загальні проблеми виховання дитини в сім'ї й такі його аспекти, як вплив на формування особистості дитини взаємин між батьками, ставлень батьків до дитини, особливостей турботи про дитину, системи вимог до неї. Однак здебільшого ці роботи мають описовий характер. «Дослідження патопсихологів цікаві в плані пошуку практичного інструментарію для вивчення впливу сім'ї на виникнення у дитини психосоматичних захворювань і психічних розладів та на шляхи лікування цих захворювань» [8, с.60].

Психологічне вивчення процесу становлення та розвитку дитячої особистості є неможливим без врахування факторів, що здійснюють вплив в щоденне формування життєдіяльності дитини людини, того реального життєвого дитячого контексту, в якому здійснюється розвиток молоді особистості. Варто зауважити, що наукове розуміння особистості досягається лише тоді, коли вона розглядається не ізольовано, а комплексно з соціальними зв'язками і міжособистісними комунікаціями.

Відомо, що формування особистості значною мірою відбувається під впливом сім'ї; цей факт не викликає сумнівів, однак механізми цього формування ще поки остаточно не з'ясовані. «З перших днів життя дитини середовище сім'ї постає перед нею як система тісної взаємодії.

Батьки дитини є найпершими, хто знайомить їх із соціальними відносинами, на основі власного прикладу та взаємодії з іншими людьми. Батьки стають форпостом на шляху до невідомого світу, де складність процесів і явищ ще не можливо досягнути дитині, в силу своїх вікових та розумових можливостей» [34, с.79].

Ставлення батьків до дитини – це рушійний елемент формування особистості молодшого школяра. В силу психологічних особливостей цей вік є сприйнятливим до різного роду впливів. Саме ставлення батьків до дитини є структурним компонентом, стійким явищем, що включає амбівалентні елементи емоційно-ціннісного відношення й здатне змінюватися в певних межах, що реалізується в підтримці контакту з дитиною, формах контролю й вихованні взаєминами.

У авторитарному спілкуванні батьківське ставлення характеризується надмірною регламентованістю та суворим диктатом, де ініціативність придушується та не заохочується як така. Особистість формується з установкою на самопригнічення, бо заборона ініціативності здатна остаточно пригнічувати її подальші прояви у молодшого дошкільника.

Ліберальне ставлення батьків не сприяє формуванню врівноваженої психіки дитини. Обмеженість у почутті власної відповідальності створює середовище для продукування безкарності та вседозволеності. Діалог, як і з авторитарними батьками, не є довірливим та близьким. Дистанціювання не створює у сім'ї почуття комфорту для молодшого школяра.

Лише демократичне ставлення, що базується на справедливих рішеннях та заохоченнях, може сприяти соціально-відповідальному вихованню молодшого школяра.

Сім'я сьогодні є виразником сформованих у суспільстві моделей поведінки її членів. «Сім'я як соціальний інститут перебуває у стані гострої кризи, що, звичайно, негативно впливає на виконання нею своїх

основних функцій: репродуктивної, виховної, комунікативної, економічної, господарсько-побутової, функції проведення дозвілля та інших» [20].

Повна сім'я закладає при правильному виборі стилю спілкування з дітьми підвалини для формування відповідальної та цілеспрямованої особистості. Комфортні психологічні умови запорука психічного зростання дитини, де сім'я буде асоціюватися із зоною комфорту та захисту.

Неповна ж сім'я, що утворилася після розлучення чи була неповною у своєму витоці, представляє фактор ризику для розвитку особистості. Вплив неповної родини залежить від осмислення батьками її значення і від афективного забарвлення переживання цього факту. Відсутність батька в родині може стати причиною формування в дитини перекрученої Я-концепції, низької самооцінки і самосприйняття, низького або завищеного рівня домагань, неадекватної рольової ідентифікації, високого рівня тривожності, схильності до неврозів, страхам, сором'язливості та тривожності у відносинах з однолітками, почуттю непевності й особистісної несформованості, нарешті викликати труднощі при створенні власної родини.

Разом з тим подібний похмурий прогноз далеко не завжди стає реальністю. Позиція батька і матері, їхнє вміння співпрацювати після розлучення в значній мірі визначають благополуччя розвитку дитини в неповній родині. Одному з членів екс-подружжя, що проживає окремо, необхідно надати можливість рівноправної участі у вихованні і повноцінному спілкуванні і співробітництва з дитиною.

«Обмеженнями для такого спілкування можуть бути лише асоціальна поведінка батьків, схильність до алкоголізму, висока конфліктність, дії, що представляють загрозу фізичної, особистісної і психологічної безпеки дитини» [16, с.48]. Діти, які виховуються у таких сім'ях, потребують особливої уваги з боку соціальних педагогів,

психологів та соціальних працівників. Нажаль сьогодні робота з розлученими сім'ями не є пріоритетною.

Стиль спілкування та умови дитячого середовища проєктують дитячу особистість та визначають її перспективну роль у соціумі. Тому долаючи прояви власного егоїзму, варто для дітей створювати психологічно та психічно здорові умови, а завдяки цьому мати зону підвищеного комфорту – збалансовану демократичну сім'ю.

Емоційне ставлення батьків в рамках демократичного спілкування до дитини визначає допустимі особливості контролю, способи пред'явлення моральних норм у спілкуванні з дитиною, організація спільної діяльності з нею, оцінювання вчинків дитини, стиль виховання у цілому виступають чинниками, що визначають психологічні механізми такого впливу. Авторитарні чи ліберальні підходи унеможливають формування чіткого морального кордону між особою і суспільством. Адже поняття справедливості та доцільності вже викривлено закладено у саму ідейну суть такого виховання. Не є центриськм явлення про рівноправність сторін. У авторитарному спілкуванні йде пригнічення ініціативності та чітка субординація, а ліберальний – в свою чергу – формує залежну особистість, яка не здатна до самостійних рішень. У навчальному процесі це відображається у низьких навчальних досягненнях таких учнів.

Дослідниками проблем розвитку спілкування дітей з однолітками підкреслюється, що зрозуміти своєрідність спілкування дітей, виявити його якісні особливості й механізми розвитку можна тільки в контексті спілкування з дорослими.

Джерелом зародження у дитини емоційно-позитивних ставлень до членів сім'ї є спільна домашня діяльність, що будується на засадах дружньої взаємодопомоги. «Це вкотре підтверджує, що демократичні відносини у батьківсько-дитячому спілкуванні сприяють сформувати авторитетне місце батькам як мудрішим наставникам, а дітям створити

умови для гармонійного саморозвитку та зростання як психологічно, психічно, так і фізично» [1, с.145].

Для того щоб у дитини не з'явилися елементи невротизації, важливим є відсутність конфліктності між батьками. Одна з основних передумов здорового щиросердечного розвитку дитини — в тому, щоб вона зростала в емоційному теплі й стабільному оточенні. Для першої умови потрібно, щоб батьки свою дитину любили.

Вплив батьківського спілкування на дитину очевидний. Сім'я є беззаперечним фактором формування дитячої особистості. Сімейний вплив на дітей є унікальним за інтенсивністю та результативністю, тому він здійснюється безперервно, одночасно охоплюючи всі сторони особистості, яка формується протягом багатьох років.

2.3 Методика подолання проблем формування культури поведінки

Вивчаючи питання дослідження дитячих взаємин, маємо окреслити визначене число діагностичних процедур, які цілком можуть зафіксувати таке явище. Окрему нашу увагу привертає «Стенфордський опитувальник сором'язливості» дослідника Ф. Зімбардо та модифікований варіант опитувальника Ф. Зімбардо – адаптована методика діагностики сором'язливості за дослідницею А. Білоусовою. Підбірка визначених методик діагностики сором'язливості варто здійснювати, в першу чергу, відповідно до принципу адекватності психологічної теорії в контексті визначених завдань.

Важливим у нашій роботі стане застосування таких методик як: «опитувальник формально-динамічних властивостей індивідуальності дослідника В. Русалова; шкала диференціальних науковця К. Ізарда; методика діагностики молодшого школяра на мотивацію до успіху і уникнення невдач Т. Елерса; методика діагностики ступеня готовності

дитини молодшого шкільного віку до ризику Шуберта; тест-опитувальник для вимірювання дитячої мотивації афіліації науковця А. Мехрабіана; тест акцентуацій характеру в модифікації А. С. Прутченкова, А. А. Сіялова; тест-опитувальник рівня суб'єктивного контролю дослідника Дж. Роттера в модифікації Є. Бажіна» [1; с. 14-15].

Непересічний вклад у розвиток методик подолання сором'язливості за допомогою психодіагностичних інструментів дослідження нашого феномену серед дітей молодшого шкільного віку мають місце бути авторські напрацювання таких науковців та їх праці: методика дослідження сором'язливості (МДЗ) дослідниці К. Чечуліної; тест на визначення рівня сором'язливості науковця О. Самойлюк та ряду інших.

Уважне прочитання питання негативних проявів сором'язливості в контексті формування та розвитку молодого дитячого покоління змушує науковців шукати шляхи і способи нівелювання й корекції надмірної сором'язливості шляхом здійснення педагогічно-виховного супроводу школяра. Не можна пройти повз наукових праць щодо питання корекційних програм дослідника та науковця А. Добровича та Е. Попкової, в працях яких є досліджені різні підходи до корекції дитячої сором'язливості.

Зауважимо, що Ф. Зімбардо представив триступеневу корекційну програму:

- 1) розвиток самоприйняття людини, позитивне сприйняття себе;
- 2) розвиток власних соціальних умінь та звичайно комунікативних навичок;
- 3) застосування практичного засвоєних та здобутих знань і умінь.

Дж. Вольпе розглядає сором'язливість як соціальну фобію, тому, на думку науковця, необхідна робота з тривожністю:

- 1) тренування навичок релаксації;
- 2) конструювання ситуації, що викликає тривогу;

3) уявна репетиція поведінки в певній ситуації;

4) практичне використання отриманих навичок в складних психологічних ситуаціях, які дійсно викликають тривогу у дітей.

Головна ідея, яка лежить в основі тренінгу сором'язливості А. Добровича, – не достатньо впевнена в собі людина у ситуаціях спілкування надягає «маску», ховаючи за нею свої реальні й уявні недоліки. «Маска» сковує людину, заважає бути вільною.

Спонтанність у спілкуванні можлива, якщо суб'єкт починає грати роль, яка вимагає щирості, відкритості, емпатії. У тренінгу можна виділити три напрями:

- 1) знайомство учасників з власним «Я»;
- 2) розвиток комунікативних навичок;
- 3) розвиток емпатії та афіліації.

Е. Б. Попкова розглядає сором'язливість як набір характеристик, що відбуваються на підсвідомому рівні у дітей молодшого шкільного віку. Спочатку треба дістати з несвідомого емоційно заряджений «комплекс», проаналізувати його й змінити його емоційний знак. «Головна мета програми: формування і розвиток самоусвідомлення впевненої, вільної дитячої особистості без пригнічення власної особистості, що тільки формується. Це можна зробити, якщо учні: наполегливо пізнають свої особистісні відмінності та усвідомлять витоки своєї дитячої сором'язливості; подолають почуття власної неповноцінності, усвідомлять свою значущість, що сприятиме формуванню адекватної самооцінки; навчаться протистояти тим викликам суспільства, які породжують сором'язливість; опанують і розвинуть навички соціальної поведінки» [1; с.14-15].

Подолання бар'єрів у дитячому спілкуванні – це запорука психічного здоров'я, що є необхідною умовою повноцінного функціонування та розвитку, то необхідно визначити, наскільки воно належить від фізичного здоров'я. Тут потрібно відзначити, що саме

використання терміну «психічне здоров'я» наголошує на неподільності тілесного та психічного в людині, необхідності й того, й іншого для повноцінного життя, задоволення ним. Більше того, останнім часом виділено такий новий науковий напрям, як психологія здоров'я – наука про психологічні причини здоров'я, методи та засоби його збереження, зміцнення та розвитку (В.А. Ананьєв).

У дослідженні процесу формування культури взаємин школярів взяли участь 18 сімей, які виховують дітей різного віку (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1

Розмежування учасників дослідження за віком

Кількість сімей	Вік дітей
Чотири	6 років
П'ять	7 років
П'ять	8 років
Чотири	9 років

За мету експериментального дослідження було поставлено: виявити особливості виховання у дітей доброзичливого ставлення до однолітків як вплив на формування особистості дитини.

Завдання експериментального дослідження полягали у наступному:

1. спостереження за спілкуванням дітей зі своїми однолітками;
2. тестування батьків на рівень комунікабельності;
3. виявлення стилю спілкування в сім'ї;
4. діагностика впливу підвищеної зайнятості батьків на спілкування з дітьми в сучасних сім'ях;
5. індивідуальна бесіда з дітьми для виявлення рівня комунікабельності;
6. діагностика рівня інтелекту дітей і аналіз впливу спілкування в сім'ї на його розвиток;
7. опис результатів дослідження.

Спостерігаючи за дітьми на етапі констатувального експерименту, ми виявили, що рівень комунікабельності в них різний. Частина полюбляють спілкуватися з однолітками, охоче діляться враженнями розповідають події, що відбулися раніше, емоційні. Інші ж – менш комунікабельні, більше концентрують увагу на грі. Двоє осіб взагалі майже не розмовляють і полюбляють гратися самотійно на окремій території.

Результати спостереження ми вирішили представити на рис. 2.1.

Рис. 2.1 Рівень комунікабельності дітей шкільного віку за результатами спостереження

Це спонукало нас до проведення тестування В. Ряховського на рівень комунікабельності серед батьків цих дітей (додаток В). У ньому взяли участь 26 осіб: 17 жінок і 9 чоловіків.

Тест містив 16 запитань, відповідати на які потрібно було за наступною шкалою:

- «так» – 2;
- «ні» – 1;
- «іноді» – 0.

Результати зафіксували на рис. 2.2.

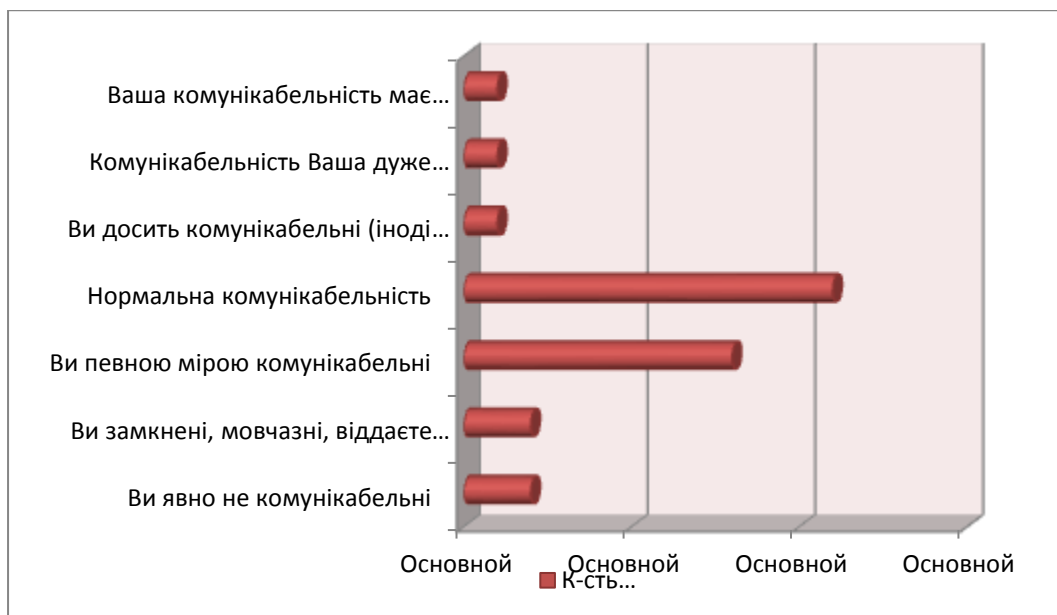

Рис. 2.2 Результати тестування батьків на рівень комунікабельності (за В. Ряховським)

Під час обчислення результатів за тестом помітили, що батьки, які мають найнижчий рівень комунікабельності (2 особи) виховують найменш комунікабельних дітей. Тому, можемо припустити, що комунікабельність дорослого значно впливає на формування таких навичок і в дитини.

Оскільки на формування особистості дитини впливає не тільки рівень комунікабельності батьків, а й стиль спілкування в сім'ї, було проведено індивідуальну бесіду (додаток Г). В ній узяли участь 26 батьків, які попередньо пройшли тестування. В ході бесіди вони відповіли на кілька питань, які допомогли нам визначити стиль спілкування за встановленими критеріями (додаток Д).

Вдалося отримати наступні результати (рис. 2.3).

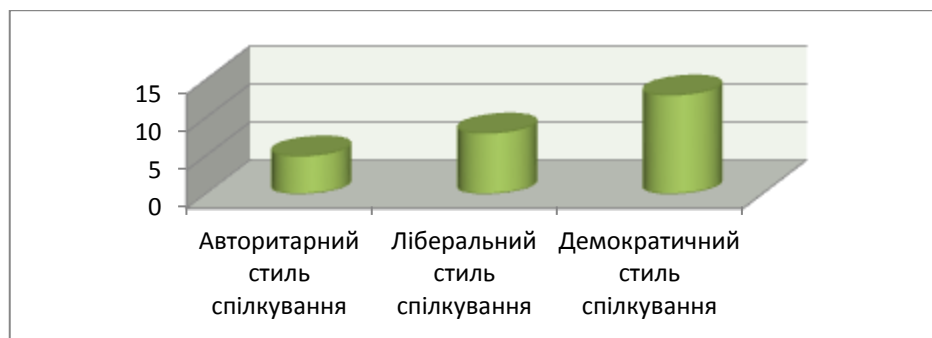

Рис. 2.3 Стилі спілкування в сім'ї (за результатами індивідуальної бесіди з батьками)

Загалом було зафіксовано залежність рівня комунікабельності кожного з батьків від стилю їх спілкування в сім'ї. Так, батьки, які мають низький рівень комунікабельності застосовують авторитарний стиль спілкуванні в сім'ї, батьки, що, навпаки, надто комунікабельні використовують ліберальний стиль спілкування, а батьки з середнім рівнем комунікабельності є демократичними в сімейному спілкуванні.

У ході подальшого дослідження проблеми ми провели бесіду з дітьми, щоб дізнатися настільки підвищена зайнятість батьків впливає на спілкування (додаток Е). Відтак, для початку, дізнались скільки часу їхні батьки працюють і отримали різні результати. У великої кількості дітей (7 осіб) батьки працюють зранку до вечора. У 6 опитуваних працює лише тато, але при цьому, вони не часто бачать його вдома (рис. 2.4).

Рис. 2.4 Час, який батьки приділяють роботі (за свідченнями дітей)

Наступне питання стосувалось того, чи спілкуються батьки з дітьми після роботи. Результати відповідей ми представили на рис 2.5.

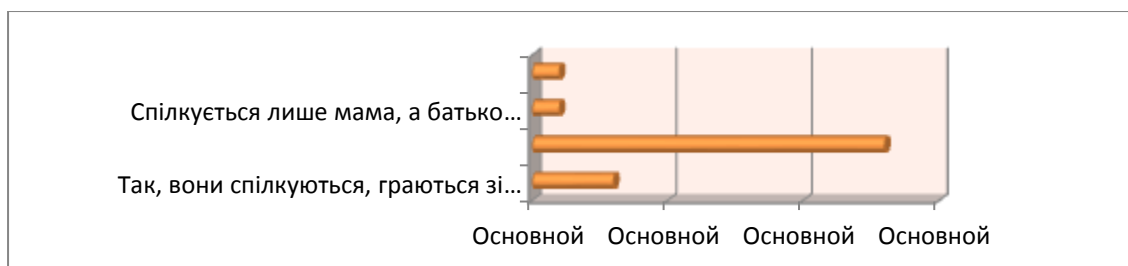

Рис. 2.5 Час спілкування батьків із дітьми

Під час бесіди ми ще запитали, чи вистачає дітям спілкування з батьками. Більшість із них 12 осіб вказали, що хотіли б спілкуватися більше (рис. 2.6).

На цьому нашу бесіду з дітьми було завершено. Її результати показали, що нині переважна більшість батьків (15 осіб) мають високий рівень зайнятості, тривалий час проводять на роботі, мало часу приділяють дітям. Усе це вже має свій вплив на розвиток молодшого школяра. Як наслідок – діти відчують брак у спілкуванні та відчувають себе самотніми.

Рис. 2.6 Рівень задоволеності дітей спілкуванням із батьками

Вивчивши показники, ми вирішили провести з дітьми ще одну бесіду. Вона стосувалась виявлення стилю спілкування. Так, кожен із 18 учасників відповів на кілька запитань (додаток Є).

На перше запитання діти (5 осіб), які виховуються за авторитарним стилем спілкування відповіли, що авторитет у їхній сім'ї належить батькові або матері. Діти (4 особи), що мають досвід

ліберального стилю сімейного спілкування сказали, що в їх сім'ї кожен сам собі керівник. А діти з демократичних сімей (9 осіб) зазначали, що в них або немає керівників і важливі рішення приймаються спільно, або ж керівником є один із батьків, але він дослухається до думок інших членів.

Відповідаючи на друге запитання діти з сімей, де панує авторитарний стиль спілкуються з батьками кількома короткими фразами, не уточнюючи деталі; діти з досвідом ліберального стилю сімейного спілкування спілкуються з батьками постійно, по кілька годин на день; діти, в сім'ях яких панує демократичний стиль спілкування спілкуються з батьками по 2 – 4 години на день. Бесіди проходять у довільній формі.

В авторитарних сім'ях дуже багато правил, порушення яких, за свідченнями дітей, загрожує покаранням у формі побиття, крику, кількогодинного перебування в кутку. В ліберальних сім'ях немає правил, усі живуть вільно, розпоряджаючись часом і простором на власний розсуд. У демократичних сім'ях існує кілька базових правил, таких як: режим дня, режим харчування, перегляду телебачення й часу за комп'ютером та ін.

У сім'ях із авторитарним спілкуванням дітей б'ють, лають, ігнорують, вигоняють на вулицю, не годують кілька годин. У ліберальних сім'ях дітей або ніяк не карають, або вони самостійно вигадують собі покарання. В демократичних сім'ях за неправильні вчинки з дітьми проводиться бесіда, обґрунтовуються пропоновані види покарання.

У демократичних сім'ях важливі рішення приймаються під час спільної бесіди, враховуються думки і варіанти кожного; в авторитарних – рішення приймає той, хто має найбільший авторитет; у ліберальних – кожен діє на власний розсуд.

Останнім етапом нашого дослідження було проведення тестування дітей на рівень інтелекту. Вважаємо, що цей показник має допомогти підвести підсумки дослідницької роботи.

Для тестування дітей було використано шкалу тестів розумового розвитку А. Біне-Т. Сімона (варіант Л. Термена) [35, с.89], відповідно до віку кожного учасника дослідження (додаток Ж). Результати діяльності представили на рис. 2.7.

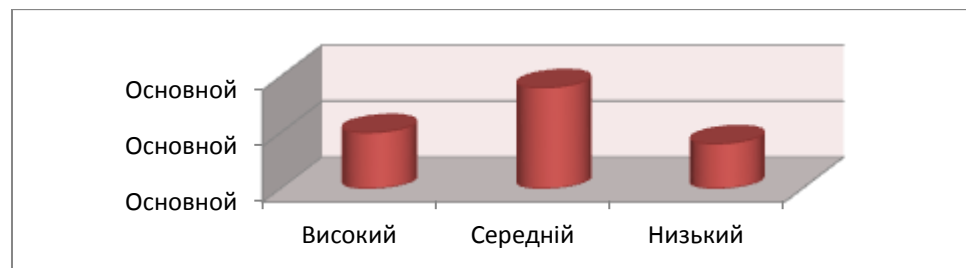

Рис. 2.7 Рівень інтелекту дітей дошкільного віку (за шкалою тестів розумового розвитку А. Біне-Т. Сімона)

Результати дослідження засвідчили прямий вплив рівня комунікабельності батьків і стиль їхнього спілкування з дітьми на розвиток дітей. Так, діти, що мають досвід демократичного стилю спілкування ініціативні, розумні, швидко відповідали на запитання, активні, схильні до лідерства, мають високий рівень інтелекту. В свою чергу, діти з авторитарних сімей не комунікабельні, виявляють емоційну холодність, недовіру, замкнені. Їх інтелект на середньому та нижче середнього рівнях. Вихованці з ліберальних сімей є справжніми бешкетниками, гіперактивні, неслухняні, неуважні та неорганізовані. Інтелект їх також нижче середнього.

Отже, спілкування в сім'ї чинить значний вплив на розвиток особистості школяра. Це підтверджено тим, що в авторитарних і ліберальних сім'ях діти мають низький рівень інтелекту, відчують потребу в спілкуванні з батьками, не вміють правильно формувати комунікативні контакти з оточуючими, отже, і мають низький рівень доброзичливого ставлення до однолітків, не надають такому важливого

значення. Для формувального експерименту застосовували програму представлену в додатку 3.

Повторне дослідження впливу сімейного спілкування на формування культури взаємин молодших школярів до однолітків проводилось серед сімей дітей, які навчаються в Черкаській загальноосвітній школі I-III ступенів №2 Черкаської міської ради Черкаської області на констатувальному етапі.

Спостерігаючи повторно за дітьми ми виявили, що рівень комунікабельності в них різний, але простежили позитивні зміни. Частина полюбляють спілкуватися з однолітками, охоче діляться враженнями розповідають події, що відбулися раніше, емоційні. Інші ж – менш комунікабельні, більше концентрують увагу на грі. Лише один із загалу осіб взагалі не розмовляв і полюбляв гратися самостійно на окремій території.

Результати спостереження ми представлені на рисунку 2.8.

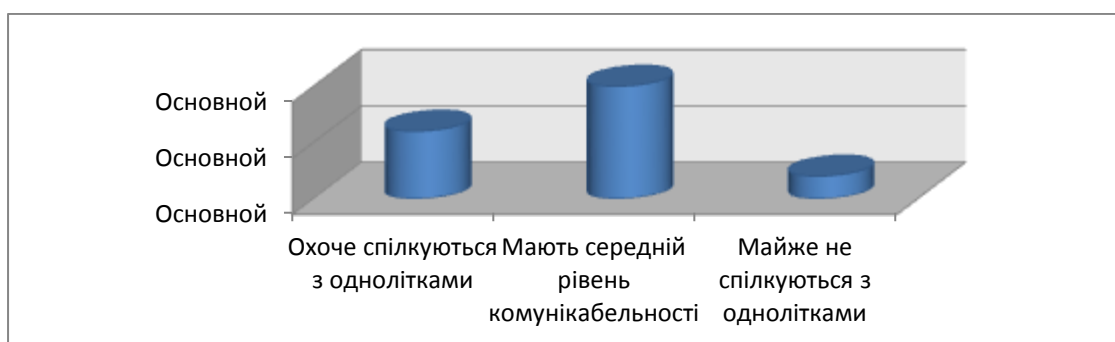

Рис. 2.8 Рівень комунікабельності дітей молодшого шкільного віку за результатами спостереження

Оскільки на формування особистості дитини впливає не тільки рівень комунікабельності батьків, а й стиль спілкування в сім'ї, було проведено індивідуальну бесіду (додаток Г). В ній узяли участь батьки, які попередньо пройшли тестування. В ході бесіди вони відповіли на

кілька питань, які допомогли нам визначити стиль спілкування за встановленими критеріями (додаток Д).

Вдалося отримати наступні результати (рис. 2.9).

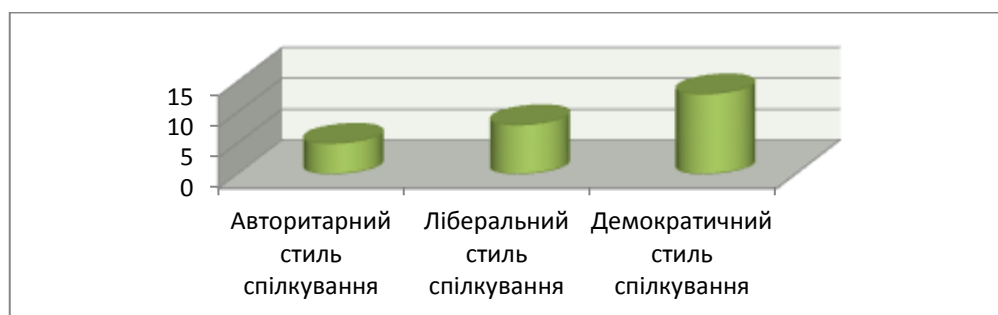

Рис. 2.9 Стилі спілкування в сім'ї (за результатами індивідуальної бесіди з батьками)

Загалом було зафіксовано залежність рівня комунікабельності кожного з батьків від стилю їх спілкування в сім'ї. Так, батьки, які мають низький рівень комунікабельності застосовують авторитарний стиль спілкуванні в сім'ї, батьки, що, навпаки, надто комунікабельні використовують ліберальний стиль спілкування, а батьки з середнім рівнем комунікабельності є демократичними в сімейному спілкуванні.

У ході повторного дослідження проблеми ми провели бесіду з дітьми, щоб дізнатися настільки підвищена зайнятість батьків впливає на спілкування (додаток Е).

Під час бесіди ми ще запитали, чи вистачає дітям спілкування з батьками. Вже лише 12 осіб вказали, що хотіли б спілкуватися більше (рис. 2.10).

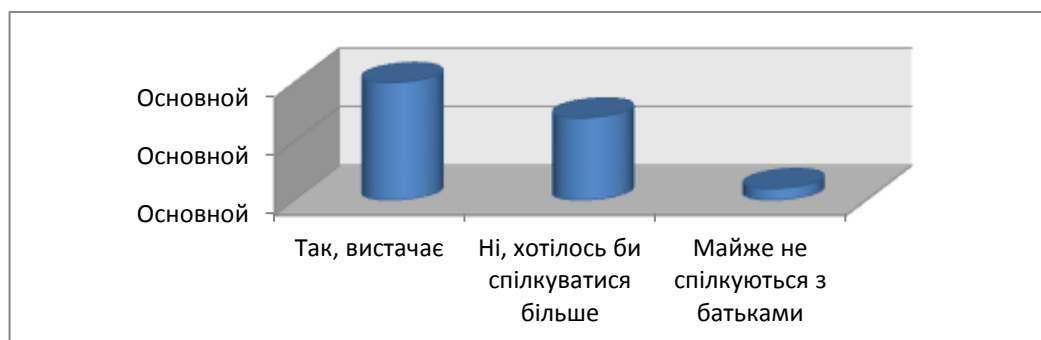

Рис. 2.10 Рівень задоволеності дітей спілкуванням із батьками

На цьому нашу бесіду з дітьми було завершено. Її результати показали, що нині переважна більшість батьків (15 осіб) мають високий рівень зайнятості, тривалий час проводять на роботі, але намагаються приділяти дітям. Усе це вже має свій вплив на розвиток школяра. Як наслідок – діти не відчують брак у спілкуванні та не почувають себе самотніми у переважній більшості. Вони гуманно ставляться до близьких дорослих і цілком та повністю здатні з ними контактувати.

Найефективніше виховання доброзичливого ставлення дітей до однолітків спостерігаємо у демократичних сім'ях, низьке воно він залишається у авторитарних та ліберальних сім'ях.

Останнім етапом нашого дослідження було проведення тестування дітей на рівень інтелекту. Вважаємо, що цей показник має допомогти підвести підсумки дослідницької роботи.

Для тестування дітей було використано шкалу тестів розумового розвитку А. Біне-Т. Сімона (варіант Л. Термена) [35, с.89], відповідно до віку кожного учасника дослідження (додаток Ж).

Результати дослідження засвідчили прямий вплив рівня комунікабельності батьків і стиль їхнього спілкування з дітьми на розвиток дітей. Так, діти, що мають досвід демократичного стилю спілкування ініціативні, розумні, швидко відповідали на запитання, активні, схильні до лідерства, мають високий рівень інтелекту. В свою чергу, діти з авторитарних сімей не комунікабельні, виявляють емоційну холодність, недовіру, замкнені. Їх інтелект на середньому та нижче середнього рівнях. Вихованці з ліберальних сімей є справжніми бешкетниками, гіперактивні, неслухняні, неуважні та неорганізовані. Інтелект їх також нижче середнього.

Отже, спілкування в сім'ї чинить значний вплив на формування і взаємин між дітьми, між однолітками.

Можна зробити висновок, що наявність у житті учнів складних ситуацій, які викликають напруження, є однією із найважливіших

педагогічних умов становлення психічного здоров'я. необхідно мати на увазі, що труднощі ситуації та напруження мають відповідати віковим та індивідуальним можливостям учнів [18].

Але все це має відбуватися на благополучному ґрунті, тобто психологічна та психічна атмосфера має бути виключно сприятливою. Подолання психологічних та комунікаційних бар'єрів – це перш за все.

При цьому завдання дорослих – не допомога в подоланні складних ситуацій, а допомога з пошуку їхнього змісту та навчального впливу, комунікативного в тому числі.

ВИСНОВКИ

У ході нашого дослідження дійшли таких висновків:

- розуміння змісту соціально-комунікативної активності, яка є наслідком подальшого розвитку спілкування, неможливе, якщо не відбувається усвідомлення змісту та структури, знання яких робить повноцінним функціонування цього феномена на будь-яких етапах розвитку дитини у конкретній навчально-виховній ситуації;

- вивчаючи чинники, які впливають на формування дитячих взаємин, здійснивши аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблемного питання можна констатувати, що до сфери дитячих взаємин можуть бути віднесені такі феномени як ставлення оточуючих, стиль виховання, характер взаємодії соціуму з дитиною, які суттєво впливають на особливості розвитку дитини, формування її особистості, насамперед ідентичності. Дитячі стосунки можуть бути представлені різними параметрами, зокрема інтересом, стилем батьківського виховання;

- резюмуючи методики, доречним стане використання таких як: опитувальник формально-динамічних властивостей індивідуальності В. М. Русалова; шкала диференціальних емоцій К. Ізарда; методика діагностики особистості на мотивацію до успіху і уникнення невдач Т. Елерса; методика діагностики ступеня готовності до ризику Шуберта; тест-опитувальник для вимірювання мотивації афіліації А. Мехрабіана; тест акцентуацій характеру в модифікації А. С. Прутченкова, А. А. Сіялова; тестопитувальник рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера в модифікації Є. Ф. Бажіна;

- обґрунтовано психолого-педагогічні аспекти стилів батьківського спілкування у формуванні особистості молодшого школяра. Батьки дитини є найпершими, хто знайомить їх із соціальними відносинами, на основі власного прикладу та взаємодії з іншими людьми;

- проведене дослідження підтвердило наведені педагогічні умови як такі, що формують дитячі взаємини між однолітками. Серед них: приклад спілкування в сім'ї, рівень спілкування з батьками, навичка комунікабельності молодшого школяра, вміння вислухати інших.

Молодший шкільний вік є «сенситивним періодом в онтогенезі самосвідомості, коли формуються нові компоненти структури самосвідомості особистості, специфічні саме для цього вікового етапу. Розвиток здібності до спілкування як основи взаємостосунків в дитячому колективі - найважливіша передумова успішного становлення особистості учнів» [3].

У роботі з'ясовано, що комунікативний аспект спілкування це обмін між його учасниками різною інформацією: знаннями, думками, почуттями тощо. Головним засобом спілкування учнів у цьому разі є мовлення - використання мови, значення якої є водночас і носіями знань, і знаряддям пізнавальної діяльності. Тому спілкування - не лише передача інформації, а й її створення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беленька Г.В., Богініч О.Л., Машовець М.А. Здоров'я дитини - від родини К.: СПД Богданова А М., 2016. — 220 с.
2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : [наук.-метод. посіб.] / І. Д. Бех. – Київ: ІЗМН, 2008. – 204 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості : підруч. / І. Д. Бех. – Київ: Либідь, 2008. – 818 с.
4. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – Санкт-Петербург: Питер, 2008. – 398 с.
5. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте : монографія, цикл статей / Л. И. Божович. – Санкт-Петербург: Питер, 2009. – 400 с.
6. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї : курс лекцій / О. І. Бондарчук. – Київ: МАУП, 2001. – 96 с.
7. Бондарчук О. І. Сім'я як осередок соціалізації дитини / О. І. Бондарчук // Проблеми соціальної захищеності дітей в ринкових умовах. – Київ: АЛД, 1998. – 165 с.
8. Браун-Галковська М. Домашня психологія : Подружжя, діти, родина / М. Браун-Галковська ; пер. з пол. З. Городенчук. – Луцьк: Свічадо, 2000. – 176 с.
9. Волков Л. Молодший шкільний вік: виховна спрямованість занять фізичною культурою і спортом : навч. посіб. / Л. Волков, В. Голуб, П. Коханець. – Київ: Освіта України, 2008. – 120 с.
10. Выготский Л. С. Детская психология / Л. С. Выготский // Собр. соч. : в 6-и т. – Москва: Педагогика, 1984. – Т. 4. – 432 с.
11. Гавалешко О.М. Інтеграція комунікативних та творчих компонентів у структурі самосвідомості особистості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / О. М. Гавалешко. – Київ, 2001. – 20 с.

12. Галузинський В. М. Самовиховання та самоосвіта школярів / В. М. Галузинський, Н. П. Масленнікова. – Київ: Радянська школа, 2009. – 150 с.
13. Гарбузов В. И. Нервные дети / В. И. Гарбузов. – Луганск: Медицина, 2010. – 172 с.
14. Горецька О. В. Психологічні умови оптимізації спілкування батьків з дітьми дошкільного віку : автореф. дис ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Олена Віталіївна Горецька . – Київ: Б.в., 2019 . – 20 с.
15. Детская риторика в рисунках, стихах, рассказах : Кн. для учителя / Т. А. Ладыженская, Г. И. Сорокина, И. В. Сафонова, Н. В. Ладыженская / Под ред. Т. А. Ладыженской. – Москва: Просвещение, 2015. – 95 с.
16. Дмитриева О. А. Проблемные дети или путь компетентного родителя / О. А. Дмитриева. – Харьков: «Основа», 2009. – 222 с.
17. Дружинин В. Н. Психология семьи / В. Н. Дружинин. – М. : КСП, 2016. – 368 с.
18. Задесенець М. П. Вікові особливості розвитку та виховання дітей / М. П. Задесенець. – Київ: Радянська школа, 2013. – 151с.
19. Карабанова О. А. Психология семейных отношений : учеб. пособ. / О. А. Карабанова. – Самара : Издательство СИОКПП, 2001. – 122
20. Карлсон А. Вперед к прошлому : перестройка семейной жизни в постсоциалистической Швеции // Вестн. МГУ. – 1995. – № 2. – Сер. 18. Социология и психология. – С. 84–92.
21. Карпенко Є. В. Вікова та педагогічна психологія: Актуальні студії сучасних українських учених : навч. посіб. / Є. В. Карпенко. – Дрогобич: Посвіт, 2014. – 152 с.
22. Карпенко Н. В. Діагностика психічного розвитку дитини в роботі педагога (вчителя, вихователя) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. В. Карпенко. – Київ: Каравела, 2010. – 247с.

23. Конфлікти з батьками : чи можна їх уникнути? // Все для вчителя. – 2015. – № 17–16. – С. 21–24.
24. Корольчук М. С. Психологія : схеми, опорні конспекти, методики : навч. посіб. / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк, В. М. Марченко; за ред. М. С. Корольчука. – Київ: Ніка-Центр, Ельга, 2005. – 320 с.
25. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг. – Санкт-Петербург: Питер, 2000. – 992 с.
26. Кузнецова О. А. Педагогічні умови формування моральних норм поведінки молодших школярів : [монограф.] / О. А. Кузнецова. – Миколаїв : вид-во «ІЛІОН», 2004. – 154 с.
27. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения : в 2-х т. / А. Н. Леонтьев. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 2. – 320 с.
28. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – Москва: Наука, 1984. – 493 с.
29. Лисина М. И. Общение, личность и психика ребёнка / под ред. А. Г. Рузской. – 2-е изд. – Москва : Московский психолого-социальный институт; Воронеж : НПО «МОДЭК», 2001. – 384 с.
30. Личко А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков / А. Е. Личко. – Луганск: Медицина, 1983. – 168 с.
31. Лозниця В. С. Психологія і педагогіка: Основні положення : навч. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / В. С. Лозниця. – Київ: ЕксОб, 2000. – 303 с.
32. Михальська С. А. Вплив сім'ї на формування особистості дитини [Електронний ресурс] / С. А. Михальська // Вісник № 121. – Т. 2. – С. 22–28. – Режим доступу : http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=414
33. Михальська С. А. Спілкування батьків і дітей як фактор розвитку особистості дитини [Електронний ресурс] / С. А. Михальська // Проблеми сучасної психології, 2016. – Вип. 31. – С. 227–237. – Режим

доступу : <http://problemps.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/58/2016/04/31-20.pdf>.

34. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : посіб. / Л. Е. Орбан-Лембрик. – Київ: Академвидав, 2003. – 448 с.

35. Основи психології : підруч. для студ. вищ. закл. освіти / О. В. Киричук, В. А. Роменець, Т. С. Кириленко ; за заг. ред. О. В. Киричука. – Київ: Либідь, 1999. – 632 с.

36. Павелків Р. В. Вікова психологія [Електронний ресурс] / Р. В. Павелків. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1584072037047/psihologiya/vikova_psihologiya.

37. Павелків Р. В. Дитяча психологія : навч. посіб. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. – Київ: Академвидав, 2008. – 431 с.

38. Петренко Ю. О. Нейродинамічні та психічні функції у дітей молодшого шкільного віку з різним рівнем фізичного розвитку : теорія і практика : монографія / Ю. О. Петренко, О. Е. Менших. – Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – 172 с.

39. Поліщук, С. А. Вольовий розвиток дітей молодшого шкільного віку : навч. посіб. / С. А. Поліщук. – Суми : Університетська книга, 2015. – 159с.

40. Помиткіна Л. В. Психологія сім'ї : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Л. В. Помиткіна, В. В. Злагодох, Н. С. Хімченко та ін. – К. : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. – 270 с.

ДОДАТКИ**Додаток А****Аспекти виховної функції сім'ї**

Аспект	Характеристика
Перший	формування особистості дитини, розвиток її здібностей та інтересів, передача від дорослих дітям накопиченого суспільством соціального досвіду, вироблення в них морально-етичних знань і способів поведінки, забезпечення розумового, фізичного та естетичного розвитку дітей.
Другий	систематичний виховний вплив сімейного колективу на кожного його члена протягом усього життя.
Третій	постійний вплив дітей на батьків.

Додаток Б

Аспекти виховної функції сім'ї

Аспект	Характеристика
Перший	формування особистості дитини, розвиток її здібностей та інтересів, передача від дорослих дітям накопиченого суспільством соціального досвіду, вироблення в них морально-етичних знань і способів поведінки, забезпечення розумового, фізичного та естетичного розвитку дітей.
Другий	систематичний виховний вплив сімейного колективу на кожного його члена протягом усього життя.
Третій	постійний вплив дітей на батьків.

Додаток В**Тест Рівень комунікабельності (В. Ряховського)**

Для визначення Вашого рівня комунікативності слід відповісти на запропоновані нижче запитання. Варіанти відповідей: «так», «ні», «іноді».

1. Вас чекає ординарна чи ділова зустріч. Чи вибиває Вас з колії її очікування?
2. Чи не відкладаєте Ви візиту до лікаря до останнього моменту?
3. Чи викликає у Вас ніяковість і невдоволення доручення виступити з доповіддю, повідомленням, інформацією на будь-якій нараді, зборах чи іншому подібному заході?
4. Вам пропонують поїхати у відрядження туди, де Ви ніколи не були. Чи докладете Ви максимум зусиль, щоб уникнути цього відрядження?
5. Чи любляете Ви ділитися своїми переживаннями з кимось?
6. Чи дратує Вас, якщо незнайома людина на вулиці звертається до Вас із проханням (показати дорогу, назвати час, відповісти на якесь запитання)?
7. Чи вірите Ви, що існує проблема батьків і дітей, що людям різних поколінь важко розуміти один одного?
8. Чи соромитеся Ви нагадати знайомому, що він забув Вам повернути невелику суму грошей, яку позичив кілька місяців тому?
9. У ресторані чи в їдальні Вам подали недоброякісну страву. Чи промовчите Ви, лише сердито відсунувши тарілку?
10. Залишившись наодинці з незнайомою людиною, Ви не вступите з нею в бесіду і відчуєте себе обтяженим(ою), якщо першою заговорить вона. Чи так це?
11. Чи жахастеся Ви будь-якої великої черги, хоч би де вона була (у магазині, бібліотеці, касі театру)? Віддасте перевагу відмові від свого наміру, чи станете у хвіст і будете знемагати в очікуванні?
12. Чи боїтеся Ви брати участь у будь-якій комісії з розгляду конфліктної ситуації?
13. У Вас є власні індивідуальні критерії оцінки творів художньої літератури, мистецтва, культури, і ні з чийми думками Ви не рахуєтеся. Чи так це?
14. Почувши будь-де в кулуарах висловлювання явно помилкової точки зору з відомого Вам питання, чи віддасте Ви перевагу мовчанню і не вступите в суперечку?

15. Чи викликає у Вас неприємне почуття будь-яке прохання допомогти розібратися в тому чи іншому службовому питанні або навчальній темі?
16. Вам краще викласти свою точку зору (міркування, оцінку) в письмовій формі, ніж в усній?

Обробка результатів

Підрахуйте суму набраних Вами балів. За кожне «так» – 2 бали, «ні» – 1 бал, «іноді» – 0. За класифікатором визначте, до якої категорії комунікабельних людей Ви належите.

30 – 32 бали – Ви явно не комунікабельні, і це Ваша біда, так як страждаєте від цього більше всього Ви самі. Але й близьким людям з Вами нелегко! На Вас не можна покластися у справі, яка потребує колективних зусиль. Прагніть бути більш комунікабельним, контролюйте себе.

25 – 29 бали – Ви замкнені, мовчазні, віддаєте перевагу самотності.

19 – 24 бали – Ви певною мірою комунікабельні й у незнайомих обставинах відчуваєте себе цілком упевнено.

14– 18 бали – нормальна комунікабельність.

9 – 13 бали – Ви досить комунікабельні (іноді навіть занадто).

4 – 8 бали – комунікабельність Ваша дуже висока; скрізь відчуваєте себе чудово; беретеся за будь-яку справу, хоча не завжди її можете довести до кінця.

3 бали – Ваша комунікабельність має хворобливий характер. Ви балакучі, багатослівні, втручаєтеся у справи, в яких зовсім не компетентні, запальні й образливі.

Зробіть висновок стосовно питань: який рівень комунікабельності слід мати інженеру-педагогу? Чи слід щось змінювати в собі? Визначте конкретно що і якими шляхами та внесіть це до програми саморозвитку комунікативних умінь.

Дякуємо, що приділили нам час!

Додаток Г**Запитання для індивідуальної бесіди з батьками**

1. Кому у Вашій сім'ї належить авторитет?
2. Скільки часу на день Ви спілкуєтесь із своєю дитиною? Як, зазвичай проходить спілкування?
3. Чи є Вашій сім'ї чіткі правила поведінки? Опишіть їх.
4. Як Ви караєте свою дитину за неправильні вчинки або слова?
5. Чи враховуєте Ви думку дитини в прийнятті важливих рішень (які вона може приймати відповідно до свого віку)?

Дякуємо за увагу!

Додаток Д**Характеристика стилів спілкування в сім'ї**

Авторитарний стиль. Авторитарні батьки у вихованні дотримуються традиційного канону: авторитет, влада батьків, беззастережна слухняність дітей. Як правило, при цьому, спостерігається низький рівень вербальної комунікації, застосовуються покарання, заборони і вимоги відрізняються ригідністю і жорстокістю. Формується залежність, нездатність до лідерства, відсутність ініціативи, пасивність, низький ступінь соціальної і комунікативної компетентності, низький рівень соціальної відповідальності з моральною орієнтацією на зовнішній авторитет і владу. Хлопчики нерідко демонструють агресивність і низький рівень вольової і довільної регуляції.

Ліберальний стиль. Ліберальні батьки навмисно ставлять себе на один щабель з дітьми. Дитині надається повна свобода: вона повинна до всього прийти самостійно, на підставі власного досвіду. Ніяких правил, заборон, регламентацій поведінки немає. Реальна допомога та підтримка з боку батьків відсутні. Рівень очікувань щодо досягнень дитини в сім'ї не декларується. Формується інфантильність, висока тривожність, відсутність незалежності, страх реальної діяльності та досягнень. Спостерігається або уникнення відповідальності, або імпульсивність.

Демократичний стиль. Демократичні батьки, мотивуючи свої вчинки і вимоги, прислухаються до думки дітей, поважають їх позицію, розвивають самостійність суджень. У результаті діти краще розуміють батьків, ростуть розумними, слухняними, ініціативними, з розвиненим почуттям власної гідності. Діти бачать у батьках зразок громадянськості,

працьовитості, чесності, моральності і бажання виховати їх такими, якими є самі батьки.

Додаток Е

Бесіда з дітьми щодо впливу підвищеної зайнятості батьків на спілкування

1. Скільки часу твої батьки проводять на роботі?
2. Чи спілкуються батьки з тобою у вільний від роботи час?
3. Чи вистачає тобі спілкування з батьками? Чи хотів (-ла) б ти спілкуватись із ними більше?

Додаток Є**Запитання для індивідуальної бесіди з дітьми**

1. Кому у твоїй сім'ї належить авторитет?
2. Скільки часу на день ти спілкуєшся зі своїми батьками? Як, зазвичай проходить спілкування?
3. Чи є Вашій сім'ї чіткі правила поведінки? Опиши їх.
4. Як тебе карають батьки?
5. Чи враховують батьки твою думку в прийнятті важливих рішень?

Дякуємо за увагу!

Тести для шестирічних

1. *Відрізнити праву сторону від лівої.* Дитину просять: «Покажи праву руку, ліве вухо, праве око». Запитання можна повторити, але в іншому порядку: «Покажи ліву руку, праве вухо, ліве око».

Позитивна оцінка — три правильні відповіді з 4-х.

2. *Знайти недоліки в малюнках.* Показати 4 малюнки, на яких щось недомальоване (мал. 5) і спитати, чого не вистачає на кожному малюнку. Позитивна оцінка — три правильні відповіді з 4-х.

3. *Порахувати 13 копійок.* Перед дитиною лежать горизонтально 13 монет (або 13 інших предметів). Пропонують порахувати їх по порядку: один, два, ..., показуючи пальцем. Якщо дитина помилилась — дозволити їй повторити рахунок.

Позитивна оцінка — правильний рахунок.

4. *Другий ступінь розуміння.* Запитати: а) «Що треба зробити, коли побачиш, що впала маленька дитина?» б) «Що треба зробити, якщо іде дощ, а необхідно йти до школи?» в) «Що ти зробиш, якщо спізнився на потяг, а треба їхати?»

Позитивна оцінка — дві відповіді з трьох — правильні.

Мал. 5. (до тесту 2 для шестирічних)

Зразки правильних відповідей: а) допомогти дитині встати; б) взяти парасольку; в) дочекатися чергового потяга.

5. *Назвати 4 монети.* Перед дитиною на столі лежать 4 монети: 5 коп., 20 коп., 50 коп., 1 грн. Запитати: «Що це? Яка це монета?» (показати на кожному монету).

Позитивна оцінка — три правильні відповіді.

6. *Повторити фразу з 16-18 складів.* Пропонується повторити 3 фрази, наприклад: а) Ми підемо гуляти. Подайте мені мою хустинку; б) Петрик їздив до бабусі. Він допомагав збирати груші; в) Було холодно. Ми одяглися тепло, щоб не змерзнути.

Позитивна оцінка — одна з фраз повторена правильно, а дві — з незначними помилками.

Тести для семирічних

1. *Знати кількість пальців на руці.* Запитати: «Скільки у тебе пальців на руці? А скільки на другій? Скільки на обох руках разом?» Рахувати пальці не дозволяється.

Позитивна оцінка — швидкі і правильні всі відповіді.

2. *Описати зміст картини.* По черзі показати 3 картини доступного для дитини змісту, наприклад: «Діти йдуть до школи», картина Бельського «Знову двійка», «На городі дорослі і діти збирають овочі», «На полі» (комбайн, вантажний автомобіль забирає зерно від комбайна, копиці соломи і тощо) і запропонувати описати зміст кожної картини.

Позитивна оцінка — 2 картини повинні бути описані або витлумачені правильно. Звичайний перелік

предметів оцінюється як незадовільне роз'яснення завдання.

3. *Повторити ряд з 5 цифр.* «Я назву цифри, запам'ятай їх і повтори: а) 3, 1, 7, 5, 9. Повтори; б) 4, 2, 3, 8, 5. Повтори; в) 9, 8, 1, 7, 6. Повтори». Цифри називати чітко з інтервалом не менше 1 сек.

Позитивна оцінка — мінімум 1 ряд відтворити правильно.

4. *Зав'язати вузол з двома кінцями.* Взяти шнурок від черевиків і показати дитині, як зав'язати навколо пальця вузол з 2 кінцями (кінці — 6—8 см завдовжки). Потім запропонувати дитині: «Візьми шнурок і зав'язи такий вузол навколо мого пальця».

Позитивна оцінка — зв'язаний протягом 1 хвилини вузол.

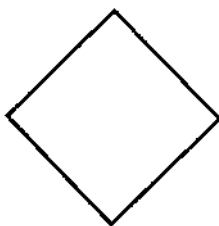
5. *Порівняти (розрізнити) два предмети по пам'яті.* Запитати дитину: а) яка різниця між метеликом і мухою; б) між деревом і гілкою; в) між яйцем і цеглиною.

Позитивна оцінка — 3 відповіді, з них — 2 — правильні.

6. *Змалювати ромб.* Перед дитиною покласти ромб, вертикальна діагональ якого дорівнює 5 см (мал. 6).

б). Дати дитині папір та ручку і запропонувати тричі змалювати ромб.

Мал. 6. (до тесту 6 для семирічних)

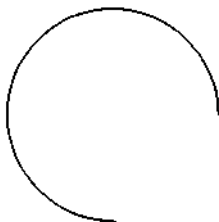
Тести для восьмирічних

і 1. *Знайти загублений м'яч.* Перед дитиною коло — поле з отвором (мал. 7).

Завдання: на полі загубився м'яч. Як він потрапив на поле і де він — ти не знаєш. Знайди його. Візьми олівець і намалюй, як ти будеш шукати м'яч.

Відповіді можуть бути найрізноманітніші, а саме: 1) дитина не розуміє і не прагне шукати м'яч; 2) завдання розуміє, але шлях його розв'язання — без

будь-якого плану; 3) лінія пошуку м'яча ведеться за якимось планом. Позитивна оцінка — пошук м'яча ведеться за наміченим планом.

Мал. 7. (до тестів 1 для восьмирічних і 3 для дванадцятирічних)

2. *Рахувати в зворотному порядку від 20 до 0.* Запитати дитину, чи вміє рахувати в зворотному порядку і запропонувати рахувати від 20 до 0. Можна показати, як це робиться.

Позитивна оцінка — правильне виконання завдання за 40 секунд. Припускається одна помилка. Помилки, які виправляє учень сам, — не враховуються.

3. *Третій ступінь розуміння.* Запропонувати дати відповіді на 3 запитання: а) «Що треба зробити, коли псує чужі речі?» б) «Ідеш до школи і помічаєш, що запізнюєшся. Що треба зробити?» в) «Якщо тебе ненавмисне штовхнув товариш, що треба зробити?» Позитивна оцінка — 2 відповіді з 3-х правильні.

4. *Знайти схожість між двома предметами.* Запитати: «Чим схожі такі предмети: 1) дерево і вугілля; 2) яблуко і слива; 3) залізо і срібло; 4) човен і автомобіль?».

Позитивна оцінка — 2 відповіді з 4-х правильні.

5. *Визначення предметів, яке носить вищій характер, ніж визначення за призначенням.* Запитати: «Що таке м'яч? Тигр? Автомобіль? Солдат?» Позитивна оцінка — 2 визначення з 4-х правильні.

6. *Словник — 20 визначень.* Скласти список слів рідної мови учня, наприклад: собака, морква, молоток, шнурок, згинати, розмовляти, втома, І зневажити, нерухомість, рейка і т.п. До списку підібрати близько 100 слів, які визначають назви, стани, дії, прагнення людей, тварин, рослин, явищ природи, техніки тощо. Запропонувати дати визначення кожного слова. Позитивна оцінка — 20 правильних визначень із запланованих 100 слів.

Тести для дев'ятирічних

1. *Указати дати.* «Скажи: Який сьогодні день тижня? Який зараз місяць? Яке сьогодні число і якого місяця? Який рік?»

Позитивна оцінка — правильні відповіді на всі запитання.

2. *Розмістити за вагою 5 предметів.* Беруться предмети (коробочки, однакові за формою і кольором, але різні за вагою, а саме: 3, 6, 9, 12 і 15 грамів. Пояснити, що предмети, які лежать перед дитиною, однакові на вигляд, але різні за вагою і запропонувати розмістити за вагою, починаючи від найважчої і до найлегшої) — знайти найважчу, потім трохи легшу, а потім ще легшу коробочку, і так до останньої. Проводиться 3 іспити. Після кожного іспиту коробочки розміщуються по-іншому.

Позитивна оцінка — 2 розміщення з 3-х — правильні.

3. *Підрахувати здачу.* Іспит проводиться усно. Дитині пропонують розв'язати завдання: а) Якщо я купив цукерок на 20 копійок, а дав 50, скільки дадуть мені здачі?; б) Якщо я купую на 60 копійок, а даю 75, скільки дадуть мені здачі?; в) Якщо я купую на 20 копійок, а даю 1 гривню, скільки дадуть мені здачі?; На розв'язання кожної задачі відводиться від 10 до 15 секунд.

Позитивна оцінка — 2 задачі з 3-х повинні бути розв'язані правильно.

4. *Повторити ряд з 4-х цифр в зворотному порядку.* Дитині сказати: «Я назву тобі три цифри, а ти повтори їх в зворотному порядку; я скажу 1,2,3, а ти повтори так: 3,2,1. Зрозуміло? Дається три рядки цифр. Слухати уважно: а) 6,5,2,8. Повтори в зворотному порядку; б) 4,9,3,7. Повтори; в) 3,6,2,9. Повтори.»

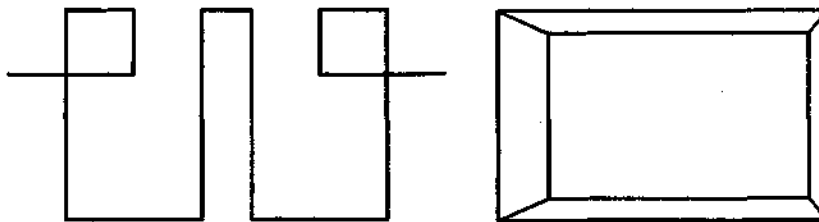
Позитивна оцінка — правильне повторення 1 рядка цифр із 3-х.

5. *Скласти фразу з 3-х слів,* а) хлопчик, м'ячик, річка; б) робота, зарплата, людина; в) пустеля, озеро, річка. На складання кожної фрази дається по 1 хвилині.

Позитивна оцінка — правильно складено 2 фрази з 3-х. (Фраза повинна мати певний зміст).

6. *Підібрати риму до слів.* Пояснити завдання на прикладі, наприклад: віл, кіл, діл — вони римуються. Завдання: до кожного даного слова підібрати по 3 рими. На добір 3-х рим дається 1 хвилинка. Підібрати рими до слів: кінь..., каша..., день...:

Позитивна оцінка — підібрано по 3 рими для 2-х слів.

Тренінгове заняття для батьків:

«Діти – дзеркало батьків»

Мета: Сприяти становленню батьківської компетентності шляхом усвідомлення і осмислення механізмів діалогічного спілкування та формування вмінь і навичок конструктивної взаємодії з дітьми у сім'ї.

Завдання:

- Урізноманітнювати форми роботи з батьками;
- Сприяти критичному осмисленню стійких стереотипних установок у сімейному вихованні;
- Залучати батьків до співпраці зі школою;
- Розширити і збагатити знання щодо ролі емоційної сфери у становленні особистості дитини та відпрацьовувати навички емпатійного реагування на дитячу поведінку;
- Розвивати вміння будувати діалогічну взаємодію при вирішенні проблемних ситуацій;
- Виховувати педагогічну компетентність батьків.

Матеріали: олівці, папір, картки із завданням, презентація з малюнками.

На дошці вислови видатних людей:

Дитина найбільше потребує вашої любові як раз тоді, коли найменше її заслуговує.
(Ерма Бомбек)

“Хоч би яка у вас відповідальна і складна творча робота була на виробництві, знайте, що вдома на вас чекає ще відповідальніша, ще складніша, ще тонша робота — виховання людини. ”

В.Сухомлинський

“Дитина — рентгенівський знімок сім'ї. ”

А.Макаренко

“Усі ми стали людьми настільки, наскільки навчилися любити і розуміти інших.”

Б.Пастернак

Зміст тренінгу

(Вітаю учасників, представлення себе, як тренера сьогоденного тренінгу.)

Загальновідомо, що становлення повноцінної особистості дитини залежить насамперед від системи стосунків у сім'ї. “Всі ми родом з дитинства”, “Все – і хороше, і погане – людина одержує в сім'ї”. Ці педагогічні вислови відомі, напевне, всім. Відтак, зрозуміло, що без радикальної перебудови традиційного сімейного виховання, не слід очікувати серйозних успіхів у сфері становлення повноцінної особистості: самостійної, відповідальної, упевненої у собі, ініціативної, творчої, з чіткими моральними настановами. Ми спробуємо з вами сьогодні знайти правильний шлях у спілкуванні з дітьми.

1. Вправа на знайомство „Вітаю Вас”

Мета: познайомити учасників, сприяти згуртованості групи та створенню комфортної атмосфери для успішної роботи.

Хід проведення

Пропонує підводитися тим батькам які вважають, що це стосується їх:

- змінить місце ті, у кого чорне волосся;
 - змінить місце ті, хто має гарну посмішку;
 - змінить місце ті, хто має доньку;
 - змінить місце ті, хто має сина;
 - змінить місце ті, хто вважає себе гарною матір'ю
 - змінить місце ті, хто прийшов сьогодні на нашу зустріч з гарним настроєм, і хоче отримати безліч позитивних вражень і корисних порад.
- Привітайте один одного оплесками.

2. Правила роботи в групі

Мета: обґрунтувати необхідність вироблення та дотримання в групі певних правил спільної роботи.

Хід проведення:

Пропоную учасникам створити умови, щоб кожен почувався зручно і робота в групі була ефективною. Для ефективного спілкування в умовах тренінгу пропоную використати такі принципи:

- „Тут і тепер” – розмова про те, що відбувається в групі в кожен конкретний момент;
- відкритись новим враженням;
- приймати іншого, як себе;
- нікого не критикуємо, поважаємо думку інших;
- бути чесним із самим собою;
- підтримуємо один одного;
- не обговорюємо поза групою те, що відбувається в ній;

(Можливе використання вправи «Пліткар» з фотокарткою)

3. Вправа «П'ять найважливіших подій у моєму житті»

- Наше життя складається з подій радісних та сумних, важливих і не дуже. Я пропоную вам пригадати і назвати п'ять значущих подій у вашому житті. Дякую, ви назвали багато різних подій, це й перше кохання, і закінчення інституту, і весілля, але у кожній родині найважливіша подія – народження дитини. Ми розуміємо Василя Сухомлинського, який писав: *«Дитина – моє друге серце, моє друге єство»*.

4. Мовленнєвий тест «Які ви батьки?»

Відзначте, будь ласка, ті фрази, які ви часто використовуєте у спілкуванні з дітьми:

1. Скільки разів тобі повторювати?
2. Порадь, будь ласка, як мені вчинити в цій ситуації?
3. Не знаю, що б я без тебе робила!
4. І в кого ти такий(а) удався(лась)?
1. Які в тебе чудові друзі!
2. Ну, на кого ти схожа(ий)?
3. Ти моя опора і помічниця!
4. Ну що в тебе за друзі?!
5. Про що ти тільки думаєш?
10. Який(а) ти в мене розумний(а)!
11. А як ти вважаєш, сину (донько)?

12. У всіх діти як діти, а ти?!
13. Який ти в мене кмітливий!

5. Вправа «Правила для дитини»

Мета: встановлення правил для дитини.

- Спілкування з дитиною постійно обмежується вказівками та заборонами. Звичайно, є багато ситуацій, коли батьки змушені встановлювати певні обмеження для своїх дітей. Особливо якщо діти маленькі, і їхні дії можуть зашкодити здоров'ю та життю. Давайте спробуємо замінити обмеження та заборони на правила поведінки. Поділимося на групи. Кожна група має подумати і написати правила для дитини, не вживаючи слова «НЕ». Наприклад: «Не поспішай під час їжі / Будемо їсти повільно», «Не кричи так голосно / Будемо розмовляти тихіше».

Обговорення:

Щоб зберегти мир у родині й не провокувати конфліктів із дітьми, необхідно дотримуватися певних правил. (10 хв.)

Спілкування з дитиною відбувається з різними інтонаціями і завдяки наступній вправі спробуємо зробити висновок, як краще спілкуватися з дитиною.

6. Тренувальна вправа «Як звертатися до дитини»

Мета: розглянути особливості спілкування батьків та дітей і відпрацювати комунікативні вміння.

Матеріали: картки з фразами

Хід проведення:

Пропонує попрактикуватися взаємодіяти з дитиною на основі „правильних” і „неправильних” звернень. Ви отримує 2 картки з різними зверненнями і повинні з різною інтонацією сказати фразу відповідно до ситуації.

1. А) Говорите з жахом: „Залиш! Не чіпай цей молоток! Це чоловіча справа!

Б) Говорите спокійно та доброзичливо: „О! Я бачу, ти хочеш забити цей цвях.

Подивись, молоток треба тримати так, а цвях отак...”

2. А) Дитина хоче допомогти Вам скласти пазли. Ви сердитесь, відкидаєте її руки і кажете: „Залиш! Ти їх зіпсуєш! Якщо ти порвеш пазли, я буду змушена за них заплатити!!! Іди грайся!”

Б) Візьміть дитину за руку і скажіть рішучим тоном: „Мені важливо, щоб ти ретельно намила руки, помила і витерла їх насухо! Потім прийдеш і ми разом складемо пазли. Руки повинні бути чистими, бо ми маємо віддати пазли в ідеальному стані.”

3. А) Кричите: „Перестань його бити! Ти поводишся, як бандит! Що з тебе виросте!”

Б) Зловіть дитину за руку і скажіть рішучим тоном: „Мені не подобається, що ти його б'єш! Битися не можна! Скажи брату словами, чого ти хочеш. Я вірю, що ти зможеш захистити себе у гідний спосіб!”

4. А) Говорите жалісливим тоном: „Синочку, чому ти такий лінивий! Ти ж такий здібний. Якби ти не був таким лінивим, то міг би добре вчитися. Я справді не знаю, в кого ти такий вдався!”

Б) Говорите рішуче, але доброзичливим і діловим тоном: «Синочку, ти досить розумний та здібний для того, щоб досягнути це! Я чекаю рішучих змін у навчанні!»

5. А) Говорите незадоволено та з гнівом до дитини, яка не хоче виступати на публіці: „Перестань боятися! Тут нічого боятися та соромитися! Ти вже велика, а поводишся, як мала дитина! Ну давай! Не бійся!”

Б) Говорите спокійним голосом із розумінням: „Ти боїшся...? Ти напевно трохи

засоромилась...? Розповідати вірш на публіці – це дуже складна справа навіть для справжніх акторів... Це називається хвилюванням. Але, напевно, ти скоро переможеш цей страх! Ти переконаєшся...”

Після програвання кожної пари учасники обговорюють, чому до дитини краще звертатися за допомогою одних фраз та чим інші звертання можуть їй нашкодити.

Визначаємо стратегію батьківського виховання за допомогою анкетування

Через прискорений темп сучасного життя батьки іноді не помічають, що один і той самий вчинок дитини оцінюють по-різному. Відповідно дитині складно зрозуміти, чому за одну і ту саму дію її можуть як насварити, так і похвалити. Як бути послідовним під час спілкування з дитиною? Яку стратегію виховання обрати?

Тому ми провели з вами анкетування, щоб визначити, наскільки батьки послідовні у спілкуванні з дитиною.

Аналіз одержаної за тестом інформації

Відповіді з позитивним значенням:

1,2,4,6,8,9, 12 —2 бали;

3,5,7, 10, 11, 13 —1 бал.

7—8 балів — ви живете з дитиною душа в душу. Вона щиро любить і поважає вас. Ваші стосунки з дитиною позитивно впливають на становлення її особистості.

10—12 балів — вам необхідно бути уважнішими у ставленні до дитини. Ви користуєтесь у неї авторитетом, але авторитет не замінить вашої любові. Розвиток дитини залежить скоріше від випадкових обставин, ніж від вас.

13—14 балів — ви й самі відчуваєте, що чините неправильно. Між вами та дитиною існує недовіра. Поки не пізно, намагайтеся приділяти дитині більше уваги, урахувати її запити та інтереси.

7. Вправа «Три важливі слова»

Кожній команді пропонується зашифрувати в малюнках слова: «любов», «турбота», «доброта». Команди презентують свої малюнки, інші учасники відгадують зашифроване слово.

8. Міні-лекція „Три шляхи у вихованні”.

Мета: ознайомити учасників з різними підходами у сімейному вихованні.

Матеріали: текст лекції.

Батьки у всьому світі, виховуючи своїх дітей, можуть іти одним з трьох шляхів: влади, поступливості або діалогу. Пропоную послухати коротку характеристику цих шляхів і зробити можливі наслідки для дитини, для батьків, для родини.

ВЛАДА. Цей шлях опирається на переконання дорослого, що батьки завжди краще знають і мають рацію, демонструють дитині, хто головний. Дитина повинна підкорятися їхній волі, найкраще без дискусії. Батьки найчастіше виступають у ролі контролера, ексекютора, судді, володаря, поліцейського, а іноді й ката. Такий образ батьків викликає у дитини почуття страху, злості, гніву, жалю, несправедливості, кривди, приниження, сорому. У дитини з’являється переконання, що батьки її не розуміють, можливо, не люблять.

У поведінці дитини може з’явитися опір, брехня, покора, агресія, ворожість, бунт або лицемірство. Дитина може думати: „ніхто не прислухається до моєї думки, а, значить, мої думки дурні та нічого не варті. Я ні на що не здатна, якщо мене треба постійно контролювати, слідкувати за мною, перевіряти. Тільки батьки знають, що добре для мене”

Можливі наслідки для дитини – відсутність бажання змінюватися, залежність від

думки та оцінок інших, нездатність творчо мислити, самостійно вирішувати проблеми, занижена самооцінка, відсутність віри у власні можливості. Можливі наслідки для батьків – почуття безсилля, нездатності вплинути на ситуацію, що посилюють незадоволення дитиною та собою як батьками.

ПОСТУПЛИВІСТЬ. На цьому шляху батьки заради „святого спокою” поступаються дитині, хоча це суперечить їхнім відчуттям і потребам. Вони підкоряються волі дитини, щоб уникнути конфронтації. Постать батьків поступлива, але наелектризована злістю, роздратуванням щодо „самолюбивої, сповненої бажань і претензій” дитини.

Дитина відчувається у виграші - „Я перемогла”. Це породжує змішані почуття: тріумф, почуття провини, невпевненість, викликані відсутністю опору з боку дорослого. Вона може думати: „Всі повинні мені підкорятися”, „Найважливіші мої почуття і потреби”, „Батьки все зроблять заради мене, варто тільки бути впертою”. Свою волю дитина диктує за допомогою крику, плачу, шантажу, тиску.

Можливі наслідки для дитини – відсутність почуття безпеки через своєрідну зміну ролей – батьки виявляються „слабкими”, а дитина „сильною”. У дитини може розвинути імпульсивний спосіб реагування, егоїзм, нездатність підпорядковуватися авторитетові, суспільним та етичним нормам, а також працювати в колективі (виникають проблеми в школі, з ровесниками). Можливі наслідки для батьків – неприязнь до дитини, безсилля, незадоволення собою як батьками, незадоволення з приводу постійних поступок дитині всупереч своїм потребам та почуттям.

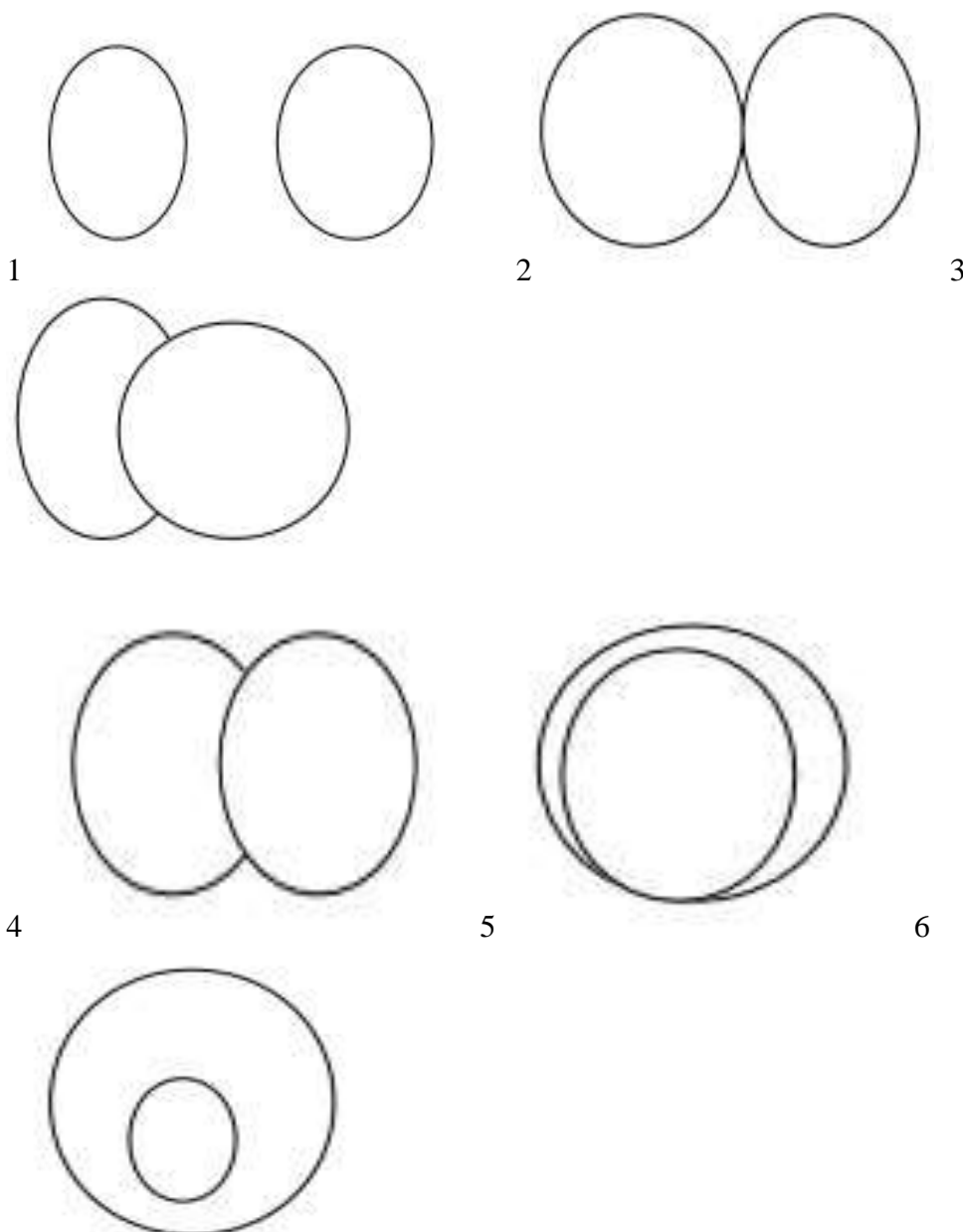
ДІАЛОГ. На шляху діалогу батьки передають дитині важливі для них цінності, враховуючи почуття та потреби дитини, а в ситуації конфлікту шукають спільне рішення, яке б задовольняло всіх зацікавлених. Батьки поважають почуття, потреби та думки дитини. Допомагають дитині розкривати свої можливості, сприяють ставленню її адекватної самооцінки. Також батьки поважають свої потреби та почуття, можуть твердо сказати „ні”, коли ситуація вимагає цього. Тому дитина може бути задоволена сама собою, відчувати повагу до власної думки та думки батьків (вчителів, інших людей), мати високе почуття власної вартості та відповідальності за свої вчинки. Дитина може думати: „Я можу сама приймати рішення, я можу бути відповідальною, я здатна багато на що і хочу спробувати свої сили, а якщо в мене не вийде, - спробую ще раз”.

Можливі наслідки для дитини – бажання співпрацювати з батьками, їй подобається бути з ними. У дитини розвивається впевненість у собі, повага до потреб і почуттів інших. Можливі наслідки для батьків – задоволення собою як батьками, почуття близькості, радість від перебування разом з дитиною, приязні стосунки з нею. Можливість виразити своє незадоволення (гнів, розчарування, злість), не ображаючи дитину.

Загальний висновок: Ефективний шлях у вихованні – це діалог.

9. Діагностика на виявлення стосунків батьків із дитиною, тобто на психологічну сумісність батьків і дитини

Із наведених моделей необхідно обрати ту, яка відповідає реальним стосункам із дитиною (демонструються моделі)

Моделі стосунків із дітьми:

1. Ви з дитиною не залежні один від одного і не близькі. Це непокоїть, варто замислитися над пошуками шляхів зближення.
2. Ви не залежні, не дуже близькі, але контактуєте, маєте щось спільне. Це вже краще.
3. Разом ви як особистості дуже близькі, але й не залежні.
4. Ви ближчі, ніж у моделі 3. Це гарні стосунки.
5. Ви близькі, як одне ціле «ми». Це дуже гарні стосунки.
6. Одна особистість повністю поглинута іншою особистістю. Для виявлення свого «Я» дитині не залишається місця. Це ситуація тиску.

10. Вправа «Я мрію, що моя дитина...»

На промінчиках сонечка потрібно написати продовження речення «Я мрію, що моя дитина...». Після презентації кожного побажання, психолог прикріплює сонечка на

символічне небо мрій.

А хто може здійснити ваші мрії? Ви. Саме ви допоможете дитині стати хорошою людиною. Для цього потрібно запасатися терпінням, наполегливістю, працьовитістю. Надавати дитині позитивний приклад. Адже дитина – це ваше віддзеркалення. І головне, потрібно все це робити з основним помічником – вашою любов'ю.

11. Презентація за методикою «Малюнок сім'ї»

Ознайомлення батьків з арт терапією. Характеристика малюнків.

12. Історія для натхнення

Мета: показати важливість батьківського часу для дитини та сприяти усвідомленню ролі батьківства на ціннісно-емоційному рівні.

Хід проведення:

Розповідаю історію для натхнення:

„Якось один чоловік повернувся пізно додому з роботи, як завжди втомлений і знервований та побачив, що на порозі його чекає п'ятирічний син.

- Тату, можна в тебе щось спитати?

- Звичайно, що сталося?

- Тату, а яка в тебе зарплатня?

- Це не твоя справа! - обурився батько. - І навіщо це тобі?

- Будь ласка, ну скажи, скільки ти отримуєш за годину?

- Ну, взагалі, 50. А що?

- Тату, - син подивився на нього знизу ввверх дуже серйозними очима.

- Тату, ти можеш мені позичити 30?

- Ти запитував лише для того, щоб я дав тобі грошей на якусь дурну іграшку? – закричав той. - Негайно йди до себе в кімнату і лягай спати! Не можна ж бути таким егоїстом! Я працюю цілий день, страшенно втомлююсь, а ти себе так поводиш.

Малюк тихо пішов до себе в кімнату і закрив за собою двері.

А його батько продовжував стояти на порозі та обурюватися проханням сина: „Та як він сміє питати мене про зарплатню, щоб потім попросити грошей?”

Згодом він заспокоївся і почав роздумувати: „Може йому й дійсно щось дуже важливе потрібно купити. Та грець з ними, з тими трьома сотнями, адже він у мене ще ні разу не просив грошей”.

Коли батько зайшов у дитячу кімнату, його син уже був у ліжку.

- Ти не спиш, синку, - запитав батько.

- Ні, тату, - відповів хлопчик.

- Я, здається, тобі дуже грубо відповів, у мене був важкий день, просто зірвався.

Пробач мені. Ось тримай гроші, які ти просив.

Хлопчик сів на ліжку та посміхнувся. Ой, тату, дякую! – радісно вигукнув він. Потім хлопчик заліз під подушку і дістав декілька зім'ятих банкнот. Його батько, побачивши, що в дитини вже є гроші, знову обурився. А малюк склав всі гроші разом, ретельно перерахував купюри і подивився на батька.

- Навіщо ти в мене просив грошей, якщо вони в тебе вже є? – пробурмотів той.

- Тому що в мене було недостатньо. Але тепер мені як раз вистачить, - відповів хлопчик. - Тату, тут рівно 50. Можна я куплю годину твого часу? Будь-ласка, прийди завтра з роботи раніше. Я хочу, щоб ти повечеряв разом з нами”.

Я дякую Вам, я впевнена що після сьогоднішньої зустрічі останні слова ніколи не промовить ваша дитина.

13. Вправа «Я — хороший вихователь»

Мета: підвищення самооцінки ролі батька.

Батькам по колу пропонується продовжити речення «**Я — хороший батько, тому що...**»

При виникненні труднощів у батьків слід допомогти їм знайти в собі позитивні батьківські риси.

14. Рефлексія

- Чи сподобалося тренінгове заняття?
- Що вдалося виконувати легко а в чому виникали труднощі?
- Які емоції від тренінгу?

Додаток І

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Довгань Наталія Юріївна, учасниця освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;

принципів та правил академічної доброчесності;

нульової толерантності до академічного плагіату;

моральних норм та правил етичної поведінки;

толерантного ставлення до інших;

дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;

оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;

використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

18.10.2021

Наталія ДОВГАНЬ